

K POKUSŮM O PŘECHOD 1. SLOVENSKÉ PĚŠÍ DIVIZE K RUDÉ ARMÁDĚ V ROCE 1943

J I Ř Í Š O L C

ŠOLC, J.: On the attempts of the 1st Slovak Division to pass to the side of the Red Army in 1943. *Vojenská história*, 3, 3, 1999, pp 30 – 54, Bratislava

On the basis of available archive materials the author tries to point out to the circumstances of the Rapid Division attempts (1st Field Division) to pass to the Red Army in January 1943 and at the end of October 1943, provides a characteristic of Gen. Š. Jurech's personality, whose name is linked to those preparations, partly unveils the development within the Rapid Division (1st Field Division), points out to the attitude of the Czechoslovak Ministry of National Defence in London and the initiatives of its bodies particularly since the beginning of the second half of 1943, with stress on the mission of the Czechoslovak paratroopers sent to the 1st FD by the chief of the Czechoslovak Military Mission in the Soviet Union, Gen. H Píka.

Military History. WWII. Slovak Army at the Eastern Front.

Těžké porážky německých armád v bitvách u El Alameinu a zvláště u Stalingradu, stejně jako anglo-americká invaze do Maroka a Alžíru na přelomu let 1942 – 1943, otřásly dosud skvělou pověstí německých vojsk. Následků nezůstaly ušetřeny především jednotky vojenských spojenců Německa, mezi něž patřilo též Slovensko. Ačkoliv jeho dvě divize, Rychlá a Zajišťovací, nebyly na rozdíl od Italů či Rumunů vystaveny ničivým účinkům spojeneckých ofenzív na zmíněných bojištích, začíná od této doby narůstat postupný proces jejich rozkladu, provázený stoupající neochotou k bojovým akcím proti Rudé armádě. Úvahy o přechodu do zajetí se posouvají od jednotlivých vojáků do okruhu důstojníků a štábů praporů a vyšších jednotek. V československé zahraniční armádě byly pozorně sledovány mj. též proto, že zajatí slovenští vojáci představovali očekávaný a na některých bojištích vlastně jediný zdroj záloh pro další početní růst a organizační záměry československého vojska na západní i východní frontě. Velením československé zahraniční armády byl slovenský voják vnímán jako potenciální spojenec, který, pod vlivem válečných událostí a poskytnuté pomoci, se stane spojencem skutečným. V důsledku této situace pokračoval domácí odboj na Slovensku v hledání cest ke styku s centry československého odboje v Londýně i v Moskvě, při nichž předal první informace o ochotě některých slovenských jednotek k přechodu do zajetí na východní frontě. Do odbojové činnosti se postupně zapojovaly kruhy osob, považované až dosud za aktivistické, nebo alespoň loajální vůči politickému režimu vládnoucí Hlinkovy lidové strany.

Z roku 1943 jsou známy nejméně dva pokusy o organizovaný a hromadný přechod Rychlé (později 1. pěší) slovenské divize k Rudé armádě, spojené s problematou osobou jejího velitele, plk. gšt., později generála Štefana Jurecha.

„Po německé porážce na východní frontě poměr »vládních« k Němcům ochladl. Čím více se Rudá armáda blížila ke Slovensku, tím více se obraceli. Dnes už se všichni skoro tak přeorientovali, že u Němců se těší důvěře jen Tido Gašpar. Všichni omlouvají svoji dosavadní činnost jen tím, že všechno museli udělat tak, jak to udělali, nemělo-li se Slovensko dostat do takových poměrů, jako Protektorát, Polsko apod. Tímto argumentem, hospodářskou prosperitou a připomínáním, že Slovensko je jednou z nejlépe zásobených zemí, dokazují, že jedině jejich postup byl správný. Skupina vládních, která podporovala Tuku proti Tisovi, ztrácí pozici za pozicí a dnes už nemá velký vliv. Zdá se, že za krátký čas, po odchodu Tuky, zmizí úplně. Lidé kolem Tisy se značně změnili. Jsou čím dál tím více proti Němcům, ale jen tak,

aby z toho nevznikly nějaké zápletky, nebo dokonce obsazení Slovenska Němci. Hledí, aby pokud možno až do konce války byl v poměru k Německu zachován status quo. Osobně si snad každý zhospořánil nějaký ten groš na horší dobu a dnes již hledí, aby jeho jméno nebylo spojeno se žádnou záležitostí politickou nebo hospodářskou, která je připisována k tíži dnešní vládě. Nabytých sinekur a úřadů se zřikají a každý z nich si hledí dle svých možností nějakým způsobem zajistit alibi. Jeden se přátelí s dříve pronásledovanými Čechoslováky, druhý hledá styky s komunisty a jiní s našimi lidmi, o nichž se domnívají, že mají nějaké spojení s Londýnem. Z jejich činů a řečí je jasné vidět, že jsou přesvědčeni o porážce Německa a krachu své dosavadní politiky.¹

Ačkoliv citovaná zpráva pochází z června 1944, charakterizuje začátek procesu odpoutávání se od Německa, který zasáhl celé spektrum slovenské společnosti, včetně vysokých důstojníků slovenské armády, již dříve. Někteří z nich dávali stále zřetelněji najevo ochotu distancovat se konspirací od oficiální vládní politiky a současně si taktickým a opatrným postupem zachovat pokud možno vše, čeho dosavadní kolaborací dosáhli.

ŠTEFAN JURECH V ČESKOSLOVENSKÉ A SLOVENSKÉ ARMÁDĚ

Výše uvedená charakteristika se v jistém smyslu vztahuje též na Štefana Jurecha,² který za dobu existence slovenského státu dosáhl dříve netušené vojenské kariéry. Protože měl sehrát klíčovou roli v obou pokusech o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě, pokusme se o bližší pohled na jeho vojenskou dráhu v předmnichovské čs. armádě i za slovenského státu až do roku 1943, kdy se jeho jméno poprvé objevuje v dokumentaci čs. zpravodajské služby v souvislosti s tímto plánem.

V době jeho přihlášky do čs. armády v roce 1918 mu bylo 20 let. Pobyt v polních podmínkách na žádné ze tří front, jimiž prošel, nepatřil k prostředí, kde byly pěstovány společenské, ad-

¹ Vojenský historický archiv v Praze (dále jen VHA Praha), fond 37 – 92 – 5/244. Zpráva ze Slovenska. Kopie strojopisu ze dne 20. 6. 1944, podepsaná F. Moravcem.

² JURECH, Štefan, nar. 9. června 1898, Bošáca, okr. Trenčín. Po absolvování reálného gymnázia v Niře a v Trenčíně (27. 4. 1918 ukončeného maturitou) mobilizován 24. 5. 1916 k 71. pěšímu pluku rakousko-uherské armády, absolvent školy jednorokých dobrovolníků (Debrecín 30. 11. 1916). Od 1. 12. 1916 do března 1918 velitel čet a rotů u stejného pluku na rumunské frontě a jmenován por. pěch. v zál. Od března 1918 velitel čety a úderné roty 112. p. pl. na italské a francouzské frontě až do 28. 10. 1918. Do čs. armády byl přijat 26. 12. 1918 na funkci přiděleného důstojníka náhradního praporu Pěšího pluku 71 v Trenčíně. Po dobu pěti měsíců velitel rotě zmíněného pluku v bojích proti Maďarsku (od 28. 3. do 30. 8. 1919) v oblasti Košic a 1. 8. 1919 byl přijat do kategorie důst. z pov. v hodnosti poručíka pěchoty. 31. 12. 1919 absolvoval tříměsíční instruktorský kurz v Milovicích, po němž působil do r. 1924 v poddůstojnické škole ve Štubňanských Teplicích a ve výcvikovém středisku v Košicích. 2. 5. 1924 přeložen do Olomouce na funkci velitele kulometné čety 4. rot, 6. pěšího pluku „Hanáckého“. Po dvou letech ustanoven velitelem jeho 12. rot (6. 10. 1926) a po roce znovu vrácen na funkci velitele čety 4. rot, kterou vykonával až do 1. 10. 1929, kdy byl v hodnosti kpt. pěch. povolán ke studiu Vysoké školy válečné (VŠV). Po jejím absolvování přemístěn do Bratislavy, nejprve na funkci přednosty 4. oddělení štábu 9. pěší divize (1. 10. 1932) a po roce přidělen na 2. odděl. štábu ZVV (Zemské vojenské velitelství od 15. 9. 1933 do 29. 9. 1936). Poté přemístěn k velitelství 3. sboru v Brně (30. 9. 1936), kde byl jmenován přednostou 3. odděl. štábu a polním leteckým pozorovatelem štábu, po roce pak určen za přednostu 2. odděl. štábu ZVV. Zde povýšen 1. 7. 1937 do hodnosti mjr. gšt. V době mobilizace se osvědčil na funkci přednosty 3. odděl. štábu 2. armády. Dnem 14. 3. 1939 nastoupil službu ve slovenské armádě v hodnosti mjr. gšt. a 1. 5. téhož roku byl jmenován náčel. štábu Hlavního vojenského velitelství (HVV), po dvou měsících povýšen na pplk. gšt. a 1. 10. 1939 určen za velitele 2. pěší divize. V r. 1940 byl povýšen na plk. gšt. (1. 1. 1940) a jmenován náčel. štábu Velitelství pozemního vojska (31. 9. 1940). Poté byl 4. 1. 1941 vyslán do Budapešti jako voj. atašé, odkud se znovu vrátil na Slovensko, aby se 1. 5. 1941 ujal funkce velitele vzdušných zbraní a 17. 7. 1942 odešel na východní frontu jako nově jmenovaný velitel Rychlé divize. Zde dosáhl hodnosti generála. V září 1943 se vrátil na Slovensko a počátkem roku 1944 byl určen za velitele Vojenského zeměpisného a kartografického ústavu. Počátkem září 1944 zatčen německou bezpečnostní policií v Bratislavě, vězněn ve Vidni, v Brně a v Berlíně, kde byl 4. 2. 1945 popraven ve věznici Moabit. VHA Praha, Kvalifikační listina Štefana Jurecha. Dále Plevza, V. a kol.: Dejiny Slovenského národného povstania 1944, 5. díl. Pravda, Bratislava 1984, I. vydání, s. 212. Též VHA Praha, fond 37 – 92 – 11/22. Důstojníci slovenské armády.

ministrativní, ani intelektuální schopnosti a když válka skončila, neuměl nic, než cvičit vojáky a velet pěší rotě, dokonale se vyjadřovat v maďarštině a velmi dobře v němčině a francouzštině. V jeho věku to nebylo málo a vznikající čs. armáda důstojníky s takovými schopnostmi potřebovala. Nebyl však legionářem a ztráta bonusu z toho plynoucího ovlivnila zřejmě počátek jeho vojenské dráhy příznáním hodnosti por. pěchoty, kterou skutečně v rakousko-uherské armádě získal a v té byl též aktivován. Pohyboval se až dosud v prostředí maďarském a německém, umocněném válečným režimem c. a k. armády, z něhož si přinesl některé zvyklosti v zacházení s mužstvem, které armáda demokratického státu nehodlala tolerovat. To samo o sobě stačilo některým velitelům, aby jej označili za „nepříliš spolehlivého“,³ ač krátce před tím prokázal své schopnosti a loajalitu k čs. státu v bojích proti Maďarsku, za něž byl povýšen a později vyznamenán Čs. válečným křížem. Byl citlivým, někdy až příliš, chtěl sloužit armádě a být v ní úspěšným. Učí se češtině, aby ovládl „služební jazyk“ a nevynechá jedinou příležitost k získání nových odborných znalostí v různých kurzech, armádou pořádaných. Zvláště jeho velitelské schopnosti v poli imponovaly veliteli Obvodového střediska pro výcvik v Košicích, francouzskému pplk. Prignotovi.⁴

Služba v košickém výcvikovém středisku se však přece jen v mnohém lišila od frontových poměrů a také jeho nový velitel, francouzský kpt. León Tamisier, posuzoval vlastnosti Š. Jurecha, na rozdíl od svého předchůdce, zcela jinak. Netrvalo dlouho a došlo mezi nimi ke vzájemným konfliktům poté, co byl npor. Jurech během dvou let třikrát kázeňsky potrestán a když kpt. Tamisier na něho v r. 1922 zpracoval zápornou kvalifikaci, v jejímž důsledku mu byl pozastaven hodnostní postup.⁵ Npor. Jurech se proti jeho závěrům dvakrát odvolal stížností u zemského vojenského velitele, který nařídil změnu hodnocení, ale některé body stížnosti se staly předmětem jednání divizního vojenského soudu v Košicích, který jej pro porušení subordinace odsoudil a npor. Jurech musel čekat na své další povýšení celých devět let.⁶

Kontroverzní vztahy Š. Jurecha s nadřízenými z dob jeho služby v Košicích skončily jeho přeložením do Olomouce (2. 5. 1924), kde setrval až do nástupu ke studiu VŠV v Praze. Dodejme ještě k jeho košickému pobytu, že se na jeho závěr stal tajným členem Rodobrany, což je jediný projev jakési volné souznělosti s Hlinkovou slovenskou lidovou stranou z doby jeho předválečné vojenské služby, který přiznal až po svém vstupu do slovenské armády.⁷ Není

³ „Energický velitel, neuceleného, sobeckého charakteru. Vlivem mnohaleté maďarské výchovy nepřilíši spolehlivý. Vojensky velmi snaživý a pilný – dobrý instruktor.“ VHA Praha, Kvalifikační listina Štefana Jurecha. Posudek velitele instruktérního kurzu v Milovicích ze dne 31. 12. 1919.

⁴ Francouzský velitel střediska jej 2. 10. 1920 hodnotil následovně: „Velice dobrý důstojník, velice činný, energický, velice svědomitý a dobře znalý nových method. Charakteru velmi otevřeného, výtečného smýšlení. Jest na nejlepší cestě státi se vybraným důstojníkem.“ Tamtéž, Záznamní list (2), vlastnoručně vyplněný 9. 1. 1920 por. v. z. Štefanem Jurechem.

⁵ Npor. Jurech byl 21. 3. 1920 potrestán důtkou za nesprávné vystavení dovolenky. Podruhé 2. 11. 1922 domácím vězením v délce 8 dnů za pozdní nástup do služby dozorčího důstojníka a 22. 12. 1922 opět domácím vězením v délce 10 dnů za nekorektní chování na veřejné ulici. V kvalifikačním hodnocení jej kpt. L. Tamisier označil za důstojníka povrchní povahy, málo pracovitého, nejistého temperamentu a nedostatečného úsudku, schopného pro funkci instruktora s podmínkou býti pod dohledem a k povýšení nezpůsobilého. Tamtéž, Cistopis, Část I. Zvláštní vložka a záznam o trestech.

⁶ Š. Jurech byl pro hrubé zacházení s mužstvem a porušení subordinace odsouzen do profosního vězení (rozuměj vězení na strážnici – pozn. autora) na 14 dnů, s 1. týdnem samovazby. Do hodnosti kapitána byl povýšen 1. 10. 1929. Tamtéž.

⁷ RODOBRANA. Militantní, polovojenská organizace HSES, založená v r. 1923 Vojtechem Tukou. Jejím původním, oficiálně proklamovaným posláním byla ochrana veřejných shromáždění HSES a jejich příznivců. Zabývala se též zpravodajstvím. V r. 1929, v souvislosti se soudním stíháním svého zakladatele, byla úředně zakázána a rozpuštěna. Po 6. říjnu 1938 nalezla své programové a personální pokračování v Hlinkových gardách (HG). K předním velitelům patřili: prof. Jozef Joštiak, Michal Samuhel, Karol Sidor, Ferdinand Ďurčanský a Alexander Mach. Š. Jurech přiznal své členství až 12. 10. 1939. Viz VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha. Vložka II. Přihláška do slovenské armády. Podrobněji o Rodobraně viz ČAPLOVIČ, M.: Náčrt vzniku a činnosti branných organizací v Československu v letech 1918 – 1928, in Vojenská história č. 2/1998, s. 14 – 38.

známo, že by se Š. Jurech v této době aktivně zúčastňoval separatistických hnutí a vyhledával styky s jejich představiteli. Zaznamenáváme však, že společenské a politické poměry vnímal a snažil se jich využívat k osobnímu prospěchu a vlastní vojenské kariéře. Veden silnou citizádostivostí, manipuloval s některými údaji svého životopisu a dle okolností je zapíral, přiznával či různě vykládal.⁸

Léta studií Š. Jurecha na VŠV a období po nich následující svědčí o značném zklidnění jeho kontroverzní povahy, k němuž zřejmě přispěl i sňatek (20. 7. 1931), po němž se stává otcem dvou synů (Svatopluk, Boris, *3. 9. 1932 a Marcel, Svetozar, *3. 5. 1934). Zařazením do štábních funkcí se dostává do intelektuálního prostředí důstojníků na stupni sboru a armády, kde rozvíjí své organizační schopnosti. V kvalifikačních závěrech svých představených opouští dřívější rámec průměrnosti a dostává se mu výtečného hodnocení od velitelů divízi a ZVV, při nichž jsou některé jeho vlastnosti označovány za vynikající či dokonce excelentní. Jeho národní spolehlivost je v té době mimo jakoukoliv pochybnost, soudě dle funkce přednosty 2. oddělení (zpravodajského) štábu ZVV v Brně (1937). Této pověsti nezůstává v podstatě nic dluženo ani v kritických dnech mobilizace v září 1938, jejíž důsledky však znamenají počátek jeho obratu a nových ambicí, které již nejsou spojeny s čs. armádou.⁹

Po vzniku autonomní vlády na Slovensku 6. října 1938, zahájilo radikální křídlo HSLS proces rozbití Česko-Slovenska, jemuž se v krátké době dostalo pozehnání i podpory Německa. V jeho scénáři měly mimořádný význam vojenské aspekty, směřující k vytvoření vlastní armády pod slovenským velením. K jejich zajištění byly vytvořeny dvě koordinační instituce: v Bratislavě styčný důstojník Hlavního velitele operujících armád (HVOA) pplk. gšt. Ferdinand Čatloš a v Praze, od 20. 12. 1938 delegát autonomní slovenské vlády u MNO Štefan Haššík, který k sobě povolal mjr. gšt. Štefana Jurecha do funkce šéfa kabinetu po ukončení jeho činnosti v delimitační komisi pro úpravu hranic mezi Česko-Slovenskem a Maďarskem v rámci Vídeňské arbitráže. Tak se Š. Jurech ocitl ve vysoké politice, která mu otvírala více možností jeho další kariéry i mimo armádu. Zde setrval až do 14. března 1939, po němž jeho pražské pracoviště zaniklo a jak se ukázalo později, nemělo takového politického vlivu na personální politiku autonomní slovenské vlády, protože F. Čatloš získal pro svou kandidaturu na funkci ministra národní obrany v Bratislavě více důvěry u vedení HSLS a dr. Jozefa Tisy, nemluvě o německé podpoře.

⁸Vedle již zmíněného členství v Rodobraně zatajil vyznamenání Železným křížem II. stupně, který mu byl udělen v době jeho účasti na bojích proti francouzské armádě v létě 1918. U své ženy Marcely uváděl v r. 1934 českou národnost, v přihlášce do slov. armády ji vydával za Slovenku (od r. 1931) a později, neoficiálně za Němku. Tak ji též vnímalo jeho okolí za slov. státu. Ve třicátých letech žádal změnu jména „Štěpán“ na kvalifikační listině na „Štefan“, s odvoláním na svůj rodný list, ale ve slovenské armádě jej znovu vlastnoručně opravil na „Štěpán.“ Do této doby spadá též údaj o studiu práv v délce tří semestrů, blíže neurčený, který se objevil i ve slovenském tisku. VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha. Část I. Dále tamtéž, fond Slov. armáda, F. Čatloš, karton č. 16, i. č. 20/4. Mlčat, a či vydat' svedectvo pravdy?, s. 9. Tamtéž, fond 37 – 92 – 11/22. Důstojníci slovenské armády.

⁹„Svědomitý, má smysl pro odpovědnost. Iniciativy mnoho neprojevil. Vůči představeným přímý, vůči podřízeným kamarádský a korektní. Povahy čilé, energické. Otevřený, přímý charakter. Velmi domácký, lne ke své rodině. Poněkud pohodlný. Dobré nadání a paměť. Má rychlý postřeh, je však méně pružný. Uvažuje logicky a dovede učiniti správné závěry. Vzdělání velmi dobré, zvláště politicky vyhraněno. Není však té výše, aby mohl kriticky posuzovati vše, co čte a slyší. Stupeň kvalifikace: velmi dobrá. Pokládám ho za způsobilého na místo NŠ (náčelníka štábu – pozn. autora) divíze. V poslední době ztratil, vzhledem k událostem na Slovensku, zájem na vojenské službě; zajímalo ho více výhodné civilní zaměstnání na Slovensku.“ VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha. Vložka z r. 1938. Náčelník štábu mobilizované 2. armády, plk. gšt. Vejmelka se s mjr. gšt. Š. Jurechem rozloučil 26. 10. 1938 posledním hodnocením v čs. armádě: „Za mobilizace přednostou 3. oddělení štábu 2. armády. Byl ubytovatelem 2. armády až do 6. 10. a svoji funkci vykonával velmi dobře, aniž došlo ke třenicím mezi nastupujícími vojsky. Potom, vzhledem na události na Slovensku, vyhlášení samostatné slovenské vlády a měnění civilních míst, ztratil zájem o vojenskou službu, ač jinak je schopným pracovníkem. Zajímalo ho více výhodné civilní umístění na Slovensku, než výcvikové věci.“ Tamtéž. Válečná vložka.

Mjr. gšt. Štefan Jurech byl okamžitě převzat do slovenské armády, kde v poměrně krátké době vystřídal několik významných funkcí a dosáhl hodnosti plukovníka gšt. Spokojen však nebyl a odvážil se intrikovat proti gen. F. Čatlošovi tak dalece, že jej přiměl k podání demise,¹⁰ kterou však Tiso nepřijal, Čatloše podpořil a byl to naopak Š. Jurech, kdo musel na čas opustit Slovensko, aby nebyl „...pre kolektivný organizmus priamo nebezpečne rozkladnou bunkou... a nesprátným elementom“.¹¹

Byl určen za vojenského ataše v Budapešti a v Římě a od té doby na něho začal F. Čatloš shromažďovat kompromitující materiály. Na nové funkci se však ani nezpracoval, když jej slovenský ministr národní obrany přinutil sklonit hlavu a poskytnout mu satisfakci. Dopisem mu oznámil, že může převzít na Slovensku funkci velitele letectva, pakliže se mu omluví před triumvirátem slovenských generálů (Čunderlík, A. Pulanich a J. Turanec) a v Čatlošově přítomnosti prohlásí dr. J. Tisovi, že tak učinil. Pokud k tomu nebude ochoten a neoznámí své stanovisko do 12,00 hod. 13. března 1941, bude penzionován. Š. Jurech chtěl ve své vojenské kariéře pokračovat a tak den před vypršením termínu přijal Čatlošovy podmínky a dopisem mu oznámil, že „...rád a bez úmyslu snád' si takto zlepšit' svoju existenciu, urobím to, čo považujete za potrebné v záujme Vašej cti. Som vďačný, že mi dávate možnosť dokázat', že som nikdy nemal zlých úmyslov.“¹²

Za těchto okolností se vrátil na Slovensko s pověřením převzít velitelství vzdušných zbraní.¹³ Poté byl koncem léta 1942 odeslán na východní frontu, kde se 23. září 1942 ujal velení nad Rychlou

¹⁰Plk. gšt. Š. Jurech překračoval meze pravomoci velitele 2. pěší divize a později náč. štábu Velitelství pozemního vojska tím, že korespondoval přímo s německou vojenskou misí na Slovensku, obcházel svého velitele, gen. Čunderlíka, neuváděl jeho jméno a funkci na spisech, které podepisoval sám. Snižoval autoritu ministra národní obrany, gen. F. Čatloše tím, že před podřízenými kritizoval jeho nařízení v tom smyslu, že postrádají vojenské formy a obsahují samé nesmysly a že v katolickém státě nemá co rozkazovat luterán a legionář Čatloš. S pomocí svých podřízených, kpt. Jána Šmigovského a Danieloviče, nechal vyhledat a vypsat z různých publikací a vojenských příruček články, v nichž F. Čatloš propagoval československou vzájemnost. Ty pak následně rozeslal vedoucím politikům HSES. Proti F. Čatlošovi sepsal stostránkový pamflet a skrze nitranského župana a svého přítele Štefana Haššika jej předložil J. Tisovi. VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha, příloha č. 1, subpřílohy 1 a 2 a příloha č. 9. Dále tamtéž, fond Slov. armáda, F. Čatloš, katron č. 16, i.č. 20/4, Příloha 3. K další intrice se vyjádřil v šedesátých letech F. Čatloš: „Tu sa musím vrátiť do prvých rokov SR, keď vtedajší pplk. gšt. Jurech, ako veliteľ bansko-bystrickej divízie z jeho náčelníkom štábu pplk. gšt. Urbanom (Čechom), sa pred Nemcami vyťahovali s výcvikovými smernicami, ktoré preložili do nemčiny a dali parádne knihárovi zaviazať a predložili ich priamo nemeckému generálovi pri MNO do Bratislavy. Cieľ: dezavovať MNO, že nevydáva také smernice ako oni! To bola začiatočná kampaň jeho intímneho priateľa, ľudáka a župana Štefana Haššika zo závisťi, že sa on nestal ministrom a Jurech pri ňom hlavným veliteľom.“ Tamtéž, i.č.20/5. Dejinná retrospektíva, s. 40. Čatlošovu charakteristiku potvrdil též plk. gšt. Ján Juraj Stanek, s dodatkom, že „Gen. Čatloš sledoval veľmi pečlivo gen. Jurecha a hľadel sa mu pomstiť. Zvlášť veľmi dobre sa mu hodilo, keď Jurech si priviezol z Ruska ruskú herečku, s ktorou sa chcel oženit“. Myslím, že i celá aféra, spojená so zatknutím a uväznením gen. Jurecha bola len čisto osobného rázu. Okrem toho, jak som sa dozvedel, mal gen. Jurech u tzv. prezidenta dr. Tisu o mnoho väčšie šance ako gen. Čatloš, a to hlavne preto, že bol rím. katolíkom, a toto bolo pravdepodobne najväčšou príčinou ku všetkej nenávisťi. Ovsšem gen. Jurech si hodne zavinil sám tým, že gen. Čatloša všade ohováral a na neho nadával.“ Archiv ministerstva vnútra Českej republiky v Praze (dále jen AMV), fond 302 – 63 – 5/113. Plk. gšt. Ján Stanek. Prehlásenie. Charakter gen. Čatloša, jeho súkromé pomery a jeho pomer k ostatným generálom bývalej tzv. Slovenskej armády.

¹¹VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha, Část I. Čj. 502 Dôv. vel. 1940 ze 4. 11. 1940. Plk. gšt. Jurech Štefan – návrh na dočasné odstránenie.

¹²AMV, fond 302 – 405 – 2/15. Štefan Jurech. Koncept dopisu gen. Čatloše plk. Jurechovi. Originál rukopisu. Psáno perem, nedatováno. Tamtéž, na s. 13. Jurechova odpověď Čatlošovi ze dne 12. 3. 1941. Originál rukopisu. Podepsáno plk. Jurechem.

¹³Snad jediným věcným důvodem jmenování plk. gšt. Š. Jurecha do funkce velitele vzdušných zbraní (VVZ) byla skutečnost, že v r. 1934 absolvoval v Prostějově kurz leteckých pozorovatelů štábů. Ve vzduchu se zřejmě dobře necítil. Umístil se na posledním místě mezi 14 absolventy s dobrým prospěchem, ale s poznámkou: „V letounu pracuje méně zručně, méně dobře kreslí.“ VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha, Záznamný list (2). Výkaz o prospěchu z 27. 9. 1934.

divízi. ¹⁴ Nová funkce mu automaticky zajišťovala vytouženou generálskou hodnost, což bylo podpořeno též politickým zájmem některých veličin HSLS, aby v počtu slovenských generálů byl upraven poměr mezi evangelíky a katolíky. V té době se ještě Š. Jurech těšil přízni prezidenta Tisy.

Začátkem roku 1943 se jméno plk. gšt. Štefana Jurecha začínalo objevovat ve zprávách a hlášeních expozitur čs. vojenské zpravodajské služby z Turecka a Švýcarska, v souvislosti s jeho údajně proklamovanou ochotou přejít na frontě s celou Rychlou divízi k Rudé armádě. Soudím, že první z nich byla zřejmě reagencí na vzkaz gen. Rudolfa Viesta, přivezený Vladimírem Moravčíkem z Istanbulu na Slovensko ve druhé polovině července 1942¹⁵ a mohla tedy být ještě předána Š. Jurechovi před jeho odvelením k Rychlé divízi. Zprávu o jeho úmyslu předal pplk. gšt. Jaroslav Hájiček 4. 11. 1942 z tureckého Istanbulu. Pocházela z nepřímého pramene,¹⁶ byla tedy zprostředkována a scházely v ní některé podstatné časové i personální údaje. Do Istanbulu ji přivezl BROCK, což bylo krycí jméno ing. Karla Zajíce, ředitele bratislavské Dovození a vývozní účastnické společnosti (DOVUS), který tak zprostředkoval vzkaz od PRUŠÁKA – Vladimíra Moravčíka.¹⁷ Nebylo

¹⁴Rychlá divize (RD) vznikla v létě r. 1941 na východní frontě reorganizační slovenské polní armády na základě operačního rozkazu č. 7. Jejím základem se staly nově vytvořené motorizované pěší pluky 20 a 21, děl. pluk 11 a jednotky bojového a týlového zabezpečení, s nimiž splynula dosavadní Rychlá brigáda. V r. 1942 byla přičleněna k 17. německé polní armádě a s ní vřazena do armádní skupiny „A“ maršála Ewalda von Kleista. V rámci její letní ofenzívy se na přelomu roku 1942 – 1943 ocitla v předhůří Kavkazu. Byla složena ze dvou pěších pluků (20. a 21.), dvou dělostřeleckých pluků (11. a 31.), předzvědného oddílu, spojovacího praporu a dalších jednotek bojového a týlového zabezpečení. Početní stav RD činil k 1. 11. 1942 8.059 mužů.

Rychlé divízi postupně veleli: plk. gšt. Jozef Turanec, plk. gšt. Ján Malár, plk. gšt. Štefan Jurech, plk. gšt. Elemér Lendvai, kterého pro nemoc vystřídal v kritických dnech podzimu 1943 pplk. gšt. Emil Perko a od 5. 11. 1943 plk. gšt. Karol Pekník, pod jehož velením byla přeorganizována na technickou divízi s novým velitelem, plk. Krakovským. VHA Praha, fond MNO – Slov., karton č. 4, i.č. 5/2. Stanovisko MNO k memorandu německého generála při MNO, s. 9. Také BYSTRICKÝ, J.: Rýchla (1. pešia) a Zaisťovacia (2. pešia) divízia vo vojne proti Sovietskemu sväzku (1941 – 1943), in Armáda v dejinách Slovenska. I. časť, SZPB. Bratislava 1994, s. 115 – 139.

¹⁵„Pro Moravčíka od gen. Viesta: Účast' slovenského vojska v bojoch proti Rusom je veľkým zafažením pre budúcnosť, nehľadiac ani ku zbytočným stratám za nemecké záujmy. Je treba organizovať prechod celých oddielov. Len tak môže byť rehabilitované. Širšej verejnosti na Slovensku sa vytýka, že je netečná. Obzvlášť v porovnaní s odporom Čechov je to veľmi nápadné. Toto sú názory nielen naše, ale aj cudzích spojeneckých kruhov. Treba sa ukázať, ináč sa Slovenskom môže byť zle.“ VHA Praha, fond 37 – 98 – 8/41. Depeše odeslané stanicí SLÁVA v r. 1942. Vzkaz byl odeslán z Londýna do Istanbulu jako depeše č. 985 – 988 dne 18. 7. 1942.

¹⁶„Velitelem slov. R. D. na ruské frontě je nyní plk. gšt. Jurech. Vzkázal do Bratislavy, že by celou divízi převedl. Je třeba, aby s ním Rusové nějakým způsobem navázali přímo styk. Říká, že je jak z boků, tak i zezadu „chráněn“ Němci a že proto celá operace by nebyla lehká. Dalším kamenem úrazu je, že vojáci mají strach z týrání a raději bojují, než by se vzdali. Bylo by dobře nějakým vhodným prostředkem tuto propagandu paralyzovat. Nejvíce škody udělal nějaký desátník (Đuricka?), který uprel z zajetí a byl celý potlučený. Toho plně využila slov. propaganda, jak v novinách, tak i na plakátech. Bylo by dobře, kdybyste mohli hned sdělit buď hesla, nebo udělat nějaká opatření, aby ruské jednotky byly informovány o přítomnosti slov. div. a o zacházení s jejími zajatými příslušníky (Slov. do sběren zajatců, nebo k jednotkám I. sledu). Dostane-li se mi to do 7. tm., mohu to hned poslat na Slov. a bude to asi za 8 týdnů u Slov. div.“ VHA Praha, fond 37 – 92 – 6/71. Zprávy, které vzkázal „Prušák“ po „Brockovi.“ Rukopis pplk. gšt. Jaroslava Hájička – PETRA. V telegramu do Londýna byly učiněny drobné změny. Jméno desátníka je zde uvedeno jako (Đurilka) a možný termín dodání pokynů ke slovenské divízi je zkrácen na tři týdny. Viz tamtéž, fond 37 – 92 – 7/111. SLÁVA. Přijaté rádiodepeše v listopadu 1942. Dep. č. 473 – 477.

¹⁷MORAVČÍK Vladimír, nar. 27. 7. 1908, Likavka, okr. Liptovský Mikuláš. Po ukončení gymnázia (1926) úředník Penzijného ústavu do r. 1937, poté šéfredaktor časopisů Zem a Slovenský denník, poslanec Slovenského sněmu (1938 – 1945) a prokurista řy. DOVUS v Bratislavě a Ružomberku. Předválečný funkcionář Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu a představitel skupiny agrárníků, odmítající unitární československý stát a prosazující autonomii Slovenska. Po 15. březnu 1939 přešel do HSLS, kde patřil k tzv. umírněnému křídlu, odmítajícímu vazalskou závislost Slovenska na Německu. Pro svoji politickou orientaci nenalézal sympatií a podpory v Londýně, ani ve skupinách občanského odboje na Slovensku. Nicméně byl prvním ze slovenských politiků, úžeji spjatých s HSLS, který v r. 1942 navázal v Istanbulu spojení se zahraničním odbojem a projevil ochotu ke spolupráci. Pplk. gšt. J. Hájiček mu přidělil krycí jméno PRUŠÁK. Svě rozpaky z jednání s V. Moravčíkem vyjádřil poznámkou v jedné ze svých služebních pomůcek: „Prušák – zná jen slovensky a špatně německy. Snad se dá něco dělat, ale...“ VHA Praha, fond 37 – 119/23. Krycí jména. Dále Slovenský biografický slovník, IV. díl, M – Q, Matica slovenská 1990, s. 219. Podrobněji k osobě V. Moravčíka a jeho odbojové činnosti JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania (Kapitoly z občianskeho odboja). EPOCHA, Bratislava 1969, I. vydání, s. 25 – 26, 80, 87 – 90.

z ní zcela jasné, kdo na Slovensku Jurechovu zprávu předával a ze kdy pocházela. Můžeme s jistotou říci, že se tak stalo až poté, co se v bratislavském tisku objevila zpráva o jednom z příslušníků Rychlé divize, jemuž se podařilo uprchnout ze sovětského zajetí, tedy až po 3. říjnu 1942.¹⁸

Snad pro obecný charakter Moravčíkova vzkazu, či pro malou důvěryhodnost jeho autora, na něj v Londýně bezprostředně nereagovali, i když pozornost vzbudit musel a pplk. gšt. J. Hájiček jej doplnil upozorněním, že dojde-li odpověď z Londýna do tří dnů, může být předána veliteli slovenské RD během tří týdnů. Naproti tomu jsme svědky poměrně rychlé reakce zpravodajského odboru MNO v Londýně v případě druhého vzkazu o ochotě Š. Jurecha, přejít do sovětského zajetí s celou divizí, o sedm měsíců později. Předal ji ve Švýcarsku ing. Ladislav Gejza Krno (krycí jméno LAMPA), zdržující se zde jako člen slovenské obchodní delegace.

Na rozdíl od V. Moravčíka nebyla osoba ing. Krna v Londýně neznámou. Vědělo se o něm, že jde o čs. diplomata z předválečné doby, který po 15. březnu 1939 přešel do diplomatických služeb slovenského státu a nastoupil v Moskvě ve funkci rady slovenského vyslanectví. Zde byl osloven prostřednictvím pplk. Ludvíka Svobody a pplk. Františka Hieke-Stoje čs. zpravodajskou službou v květnu 1941 a slíbil spolupráci. Když se po vypuknutí války na východní frontě v červnu 1941 vrátil na Slovensko, setkal se v tureckém Istanbulu s pracovníky tamní čs. zpravodajské expozitury, převzal od nich pokyny a šifrovací klíč. Byl švagrem dr. Michala Zibrína, který z Istanbulu podnikal zpravodajské akce na Slovensko. Po návratu do Bratislavy byl vyšetřován ÚŠB (Ústředňa štátnej bezpečnosti), ale nakonec ponechán v diplomatických službách. Stál v čele nepříliš významné ilegální organizace „Tri hodinky Omega“. V únoru 1943 byl znovu zatčen, předán pražskému gestapu k výslechům, ale na zákrok německého vyslance Hanse Ludina byl po třech měsících propuštěn a v červenci 1943 se objevil ve Švýcarsku.¹⁹

Krnovu zprávu odeslal rezident čs. zpravodajské expozitury ve Švýcarsku, mjr. Karel Sedláček, 13. července 1943 do Londýna, v následujícím znění: „LAMPA se táže, zda Vám možno organizovat prechod slov. rychlé divize k Rusům za předpokladu, že z ruské strany dosáhne souhlas a pomoc. Na ruské straně nemá se používat jako propagátorů Čechů a žen, nýbrž Slováků, kteří mají výlučně apelovat na národní cit. S velitelem slovenské divize gen. Jurechem je prechod k Rusům domluven a zasvěcena část jeho štábu. LAMPA prosí odpověď, mají-li pokračovat v této akci a do kdy by věc měla být připravena. LAMPA by to osobně projednal s některými důstojníky.“²⁰

Zpravodajský odbor tentokrát reagoval rychle. Slovensko se již v té době jevílo jako reálný cíl vojenských akcí podniknutých z východní fronty pro případ povstání, v němž měla slovenská armáda sehrát klíčovou roli a na jehož přípravách se v Londýně horečně pracovalo. Krnova zpráva také potvrzovala již podruhé ochotu velitele slovenské RD k činu, který byl až dosud z různých slovenských zpravodajských pramenů považován za mimořádný, protože slovenský voják v nich byl označován za zdrženlivého a k projevům aktivního odporu tohoto druhu nezralého.²¹ Dne 17. července 1943 přijala rádiová stanice Čs. vojenské mise v SSSR naléhavou zprávu gen. Sergeje Ingra pro plk. gšt. Heliodora Píku:

¹⁸Na článek upozornil F. Čatloš v korespondenci s novinářem Milanem Várošem. Dotyčný příslušník RD je zde však uváděn iniciálami Š.B. a s hodností četaře (čatník) a nemusí být tudíž totožný s osobou des. Ďuračky či Ďurilky ze vzkazu Jurechova. VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš, karton č. 16, i.č. 20/4. Příloha 3, s. 9 – 10, s. odvoláním na „Kalendár slovenskej brannosti 1944“.

¹⁹Uvádí JABLONICKÝ, J.: c. d., s. 79, 84 – 86, 91 – 93, 112 – 114. KRNO, Gejza Ladislav, ing., nar. 1909. Od 1. 3. 1944 pracovník slov. vyslanectví v Budapešti, odkud dále spolupracoval s čs. zpravodajskou expoziturou v Istanbulu a zajišťoval přepravu francouzských partyzánů na Slovensko. V době SNP vedl zahraničně politickou sekci Předsednictva SNR v Banské Bystrici. V poválečných letech (1945 – 1948) čs. konsulem v Chicagu. Viz JABLONICKÝ J. – KROPILÁK M.: Slovník Slovenského národného povstania, II. vydanie. Bratislava 1970, s. 134 – 135.

²⁰VHA Praha, fond 37 – 30 – 7/51. Zprávy od JANA v r. 1943. Depese č. 674 – 620 – 11 ze 13. 7. 1943.

²¹„Nechut' k vojne všeobecna, ale mladí Slovinci jsou příliš dezorientováni, i když jsou Čechoslováci, než aby byli schopni nějakého činu. Jdou na frontu neradi, ale nepřeběhnou. Jiní přičítají tuto vlašnost tomu, že Slovákům chybí impuls okupace a útisku, aby byli schopni činu.“ VHA Praha, fond 37 – 98 – 7/123. Zprávy z Istanbulu. Depese rdst SLÁVA č. 611 – 330 – 13 ze dne 14. 11. 1942. Zprávu předal Josef Špata (krycí jméno ŠPIČKA, SPITZER) od fy. KOTVA z Bratislavy.

„Plk. Píka: Z věrohodných slovenských kruhů dostali jsme dotaz, zda je možné organizovat přechod slovenské rychlé divize k Sovětům za předpokladu, že se dosáhne k sovětské strany souhlasu a pomoci. S velitelem slovenské divize Jurechem je přechod k Rusům domluven a zasvěcena je i část jeho štábu. Doporučuje se, aby při tom nebylo užito jako propagátorů Čechů a žen, nýbrž Slováků, kteří mají výlučně apelovat na národní cit. Uvědomte o tom příslušná sovětská místa a sdělte jejich názor a v kladném případě podrobnosti provedení. Odpověď spěchá, má-li být včas předána poslu, který je nyní v neutrální zemi. Gen. Ingr.“²²

Plk. H. Píka rychle pochopil význam této zprávy, která skrývala naději na částečné řešení krize početních stavů čs. vojska na východní frontě. V Novochopersku se právě formovala 1. čs. samostatná brigáda, ale pro nedostatek záloh mohly být zatím postaveny pouze dva pěší prapory a jednotky bojového zabezpečení. Proto neprodleně informoval sovětského generála NKVD (Narodnyj kommisarijat vnutrennich děl – ministerstvo vnitra SSSR) G. S. Žukova, s nímž zpravidla projednával všechny záležitosti zpravodajské povahy a za tři dny hlásil gen. Ingrovi, že: „Sověty přikládají velký význam eventuálnímu přechodu celé slovenské divize. Nevědí však, kde se divize nachází (na frontě není) a jaký plán má Jurech. V případě nasazení divize do prvního sledu je možno lehce navázati styk a domluvit přechod. Sověty by si přály vědět, co by chtěl dnes Jurech podniknout. Necht' sdělí, kde je možno navázati styk dnes a co si přeji od Sovětů k uskutečnění přechodu. Za pobytu v první linii necht' vyšle hlídku, která u velitelství úseku se ohlásí heslem ZA SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO. Tam se domluví podrobnosti přechodu podle místní a bojové situace. Buď přechod divize v případě německého útoku, nebo propuštění sovětských jednotek do hloubky slovenského úseku. Velitelství fronty před slovenskou divizí bude informováno, jakmile se zjistí přítomnost slovenské divize na frontě. Nejlépe by bylo, aby Jurech sdělil záměr a plán přechodu podle svých možností. Pomoc Sovětů zajištěna. Plk. Píka.“²³

Až do 20. července 1943 šly do Švýcarska zprávy z Londýna, že se v Rusku o podmínkách přechodu 1. slov. pěší divize jedná, ale chybí některé podrobnosti, které je nutno řešit přímo na frontě. Ing. L. G. Krno však musel 20. července 1943 ze Švýcarska odcestovat a tak poslední Ingrův telegram, že „Sověti souhlasí s návrhem přechodu slovenské divize, která nyní na frontě není. Až přijde na frontu, necht' Jurech domluví přímo přechod a vyšle hlídku, která se u velitelství úseku ohlásí heslem „ZA SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO,“²⁴ mu již nemohl být doručen. Mjr. K. Sedláček ještě vyslal za Krnem o deset dnů později posla se vzkazem, aby urychleně poslal do Švýcarska někoho, s nímž by záležitost přechodu 1. slovenské pěší divize mohla být projednána.²⁵

Píkova intervence u představitele sovětské vojenské zpravodajské služby byla přijata se zájmem. Ale jako mnohokrát předtím i poté, byla sovětská strana vstřícná jen z části. Zamířela Píkovi, že 1. slovenská pěší divize měla v té době již svůj první pokus o přechod na sovětskou stranu za sebou.

²²Tamtéž, fond ČsVM – SSSR, 182 – 1 – 25/11. Ingr – Píkovi dne 17. 7. 1943 depeši DDD 905 – 909/16.

²³Tamtéž, depeše DDD 955 – 959/20 ze dne 20. 7. 1943.

²⁴VHA Praha, fond 37 – 30 – 6/28. Radiodepeše odeslané JANOVI v r. 1943. Depeše z 20. 7. 1943, č. 186 – 250 – 15, 113 – 185 – 20 a 94 – 430 – 20 DDD.

²⁵„Posel AGENOR odjel 30. 7. 1943 přes Řím na Slovensko. Měl vzkaz LAMPOVI, aby do Švýcarska poslal co nejdříve nového posla k urychlenému vyřízení věci slovenské divize.“ VHA Praha, fond 37 – 30 – 7/54. Zprávy od JANA v r. 1943. Depeše č. 720 – 540 – 27 ze dne 30. 7. 1943. Pod krycím jménem AGENOR se skrývala Olga Reháková-Mičková, původně zaměstnankyně slovenského vyslanectví v Bernu, od r. 1943 v Římě. Čs. odboji prokázala velmi cenné kurýrní služby a měla značný podíl na zřízení osobního spojení mezi Slovenskem a Švýcarskem již v r. 1941. Uvádí JABLONICKÝ, J.: c. d., s. 112 – 113.

KAVKAZSKÉ INTERMEZZO

Současná, známá a přístupná heuristická základna nedovoluje zcela rozkrýt a zhodnotit všechny okolnosti, za nichž se část štábu Rychlé divize pokusila o převedení celé jednotky do zajištění RA v době jejího nasazení na frontě v předhůří Kavkazu – v oblasti Krasnodaru. Hlavní aktéři se konce války nedožili a vyšetřování velitele divize po jeho návratu z fronty vyznělo do prázdna, protože na pravdivých a důsledných závěrech neměl zájem ani ministr národní obrany gen. Ferdinand Čatloš. K dispozici je pouze několik autentických dokumentů a zejména Čatlošovo svědectví z poválečných let. Pokoušíme-li se přesto o rekonstrukci této události, činíme tak s výhradou, že naše závěry nemusí být úplně a ve všem pravdivé.

Po převzetí funkce velitele Rychlé divize provázela plk. gšt. Š. Jurecha pověst slovenského Napoleona a despoty, přísného, rozhodného a tvrdého velitele. Tak byl alespoň vnímán svým okolím,²⁶ hlavně tím vzdálenějším, k němuž se informace o jeho názorech, činech či úmyslech dostávaly zprostředkovaně a s jistým časovým odstupem.²⁷ Zmíněná pověst byla v některých ohledech značně vzdálena skutečnosti a pozdější události nejednou potvrdily, že Š. Jurech v kritických momentech, v nichž měl prokázat rozhodnost a vůli k prosazení svých úmyslů, jí zůstal hodně dlužen, vlastně ji vůbec nepotvrdil.

Rychlá divize se počátkem zimy v r. 1942 nacházela na frontě 17. německé armády v oblasti Krasnodaru. Neobvyklým způsobem zasazena do sestavy německé 125. pěší divize, která svými pluky „chránila“ obě její křídla, držela obranný úsek v šíři 8 km (měřeno vzdušnou čarou) jižně města Gorjačij Ključ. Po říjnových a listopadových ztrátách²⁸ aktivní bojovou činnost vyjma průzkumu v podstatě nevyvíjela. Zdokonalovala obranný systém kladením minových polí, budováním zátarasů a přípravou přehradných paleb. Obrácena frontou na jihozápad, podél obou břehů řeky Psekups, čelila stupňované ofenzivní aktivitě 55., 65. a 60. gardové střelecké divize, které se postupně střídaly a přeskupovaly před jejím obranným úsekem. S neudržitelnou situací německé skupiny armád „A“ se dostávala do operačního obklíčení vojsky Severokavkazského frontu a v polovině ledna 1943 jí hrozilo i obklíčení taktické. K obraně svěřeného úseku neměla dostatek účinných protitankových zbraní. Výzbroj obou dělostřeleckých pluků dovozovala převážně nepřímé palby tříštitivým a šrapnelovým střelivem. Málo účinnou byla proti sovětskému letectvu, bezpečně ovládajícímu vzdušný prostor, které svými bitevními a bombardovacími útoky prohlubovalo nervozitu a pocit nejistoty, rychle se šířící v řadách divize po německé katastrofě u Stalingradu. Docházelo k dříve nebyvalým projevům odírání boje²⁹ a k případům fraternisace se sovětskými vojáky.

²⁶V tomto smyslu jej charakterizoval mjr. gšt. Ján Juraj Stanek, který nastoupil k Rychlé divizi do funkce přednosty zpravodajského oddělení štábu ve stejnou dobu jako Š. Jurech. Viz AMV, fond 302 – 98 – 3/110 – 116. Protokol z výslechu J. J. Stanka na RSHA (Hlavní úřad říšské bezpečnosti) v Berlíně k osobě Š. Jurecha ze dne 1. 2. 1945. Podepsáno Stankem a Stahnem. Německý text a český překlad tamtéž.

²⁷„Gen. Jurech je spolehlivý Slovan a rusofil z rozumu. Je přesvědčen, že Němci válku prohráli a celkové jeho mínění je prý to, že nejtěžší úkol kteréhokoliv slovenského velitele slovenských bojových částí, při akcích v blízkosti slovenského vojska bude – slovenské vojsko s co nejmenšími ztrátami převést do spojeneckého tábora. V armádě je prý obávaným člověkem, protože je přísný a nelitostný. Strach z něj má prý i Čatloš, protože nemá vojenských kvalit, kdežto Jurech ano a není svolen vzhlížeti k Čatlošovi jako k svému představenému. Obviňuje prý mezi známými Čatloše z kverulantství a bezcharakternosti. Napsal prý za ČSR brožuru proti Hlinkovi a aby tuto vinu zahladil, stal se bezohledným rozbijčem všech čl. stop v armádě. Jurech je přesvědčen, že za nedlouho všechno se zhroutí a že to budou Rusové, kteří obsadí Rumunsko a Bulharsko i Maďarsko a Slovensko. Pokládá to za správné a rozumné a zamítá bolševického strašáka jako nesmysl.“ VHA Praha, fond 20 – 32 – 25/32. Slovenská armáda. Též AMV, fond 302 – 132 – 1/159. Hlášení pplk. J. Hájička o názorech slovenského diplomata v Rumunsku Hermana Klačky (nar. 22. 10. 1913 v Irkutsku). Pochází ze září 1943. Plk. gšt. F. Moravec označil informátora za typického reprezentanta své generace, „tj. Slováků, kteří zřejmě pozbyli smyslu pro všeobecnou mravnost...“ Tamtéž.

²⁸V říjnu 1942 padlo 41 a bylo zraněno 264 mužů. V listopadu klesly ztráty RD na 18 padlých a 97 raněných. VHA Praha, fond Sb. 55, Slov. armáda, karton č. 42, i. č. 37/5. Válečný deník I. oddělení štábu RD.

²⁹Tamtéž. Zápis ze 7. 11. 1942, dle něhož nařídil velitel divize zlikvidovat 1. záložní rotu npor. pěch. Múdreho, protože ve dnech 25. – 27. 10. 1942 zbaběle utekla z boje. 38 mužů bylo internováno v trestaneckém táboře pro tento účel zřízeném a zbytek rozdělen k jiným útvarům.

Zřejmě k tomu napomohla i kuriózní situace, když v noci z 29. na 30. listopad 1942 stoupla následkem dlouhotrvajících dešťů hladina řeky Psekups o 4 m. Přivalová vlna prorhla hráz a zaplavila obranná postavení II. praporu 20. p. pl. a I. praporu 21. p. pl. 3. cyklistická eskadrona musela vyklidit obranné postavení, stáhnout se na výšinu „Popova“ a jedna z čet se dokonce zachraňovala vyšplháním na stromy. Tato situace trvala 10 dnů,³⁰ během nichž na sebe vojáci na obou stranách přestali střílet a nepřímo si pomáhali.

Bezprostředně po této události, která na několik dnů přerušila na obou stranách bojovou činnost, byly znovu slovenské jednotky v přední linii vystaveny letákové a rozhlasové propagandě. Z pojiždých amplionů k nim nejčastěji promlouvali příslušníci komunistické emigrace v SSSR: Marek Čulen, Edo Friš a někteří, předtím zajatí slovenští vojáci (svob. Ján Guško), kteří vyzývali příslušníky RD k přechodu na stranu RA,³¹ na což slovenské jednotky odpovídaly kulometnou palbou. V krátké době pak došlo k navázání osobních kontaktů se sovětskými jednotkami a k zatčení několika slovenských vojáků.³² Kontakty však byly dále udržovány zejména skupinami ženistů při jejich činnosti v předpolí, při čemž se obzvláště angažoval i velitel ženijní roty, nadporučík Gustáv Donoval.³³ Postupně se na setkání dostavili i dva z dříve zajatých slovenských vojáků.

Velitel divize musel na tyto skutečnosti reagovat a právě ze způsobu, jakým uvedené případy řešil, můžeme konstatovat, že během tří měsíců u Rychlé divize prošel jistou změnou. Zatímco v případě příslušníků 1. záložní roty npor. Múdreho požadoval nejprve jejich zastřešení po verdiktu válečného soudu (od čehož později upustil), vojáky zatčené z rozkazu plk. Ondreje Zverina si nechal předvést, obdaroval každého dvacítkou cigaret a poté, co je zavázal mlčenlivostí, nařídil jejich propuštění.³⁴ Velitele 21. pěšího pluku plk. O. Zverina nechal 28. prosince 1942 vystřídat pplk. pěch. Robertem Schneiderem.

Počátkem ledna 1943 se do navazování kontaktů s protistojící 60. gardovou střeleckou divizí zapojil i gen. Š. Jurech. Není zcela jasné, či se k tomu rozhodl z vlastní iniciativy, nebo poté, co jej npor. G. Donoval o svých stycích se sovětskými vojáky informoval. Pověřil jej však zjištěním podmínek, za nichž by sovětské jednotky, stojící proti RD, umožnily její přechod do zajetí. Dále pověřil jednoho z důstojníků zprav. oddělení divize, npor. Ľudovíta Kuba,³⁵ provedením sondáže mezi důstojníky 20. motorizovaného pluku MATUŠ, jemuž velel plk. Mikuláš Markus. Měl nenápadně zjistit, jak dalece jsou ochotni takový plán podporovat

³⁰Tamtéž. Karton č. 43, i. č. 29/6. Válečný deník 2. oddělení štábu RD na s. 29 a 35.

³¹Tamtéž. Zápisy z 11. – 22. prosince 1942. Dne 2. ledna 1943 byly jednotky II. praporu 20. p. pl. osloveny výzvou: „Slováci, nebojujte s Germancami, poďte bojovať s Rudou armádou!“

³²Koncem listopadu 1942 nechal velitel 21. pěšího pluku, plk. pěch. Ondrej Zverin zatknout čtyři vojáky, kteří měli rozhovor se sovětským podplukovníkem a několika vojáky na předním okraji obrany. Vyměňovali si s nimi cigarety a jiné drobnosti. AMV, fond 302 – 63 – 6/25 – 38. Plk. gšt. Ján Juraj Stanek, velitel 4. divize. Ilegální činnost. Příloha 1 a 2. Strojopis ze 13. 5. 1946. Podepsáno J. Stanekem. O tři roky později uvedl J. Stanek do protokolu při svém výslechu na OBZ, že tehdy zatčených vojáků bylo pět. Viz tamtéž, fond 302 – 63 – 1/67. 35. s. protokolu z 25. 11. 1949.

³³DONOVAL, Gustáv, nar. 28. 5. 1918 v Podzámočku, okr. Zvolen, učitel a důst. v zál., mobilizovaný do slov. armády a aktivovaný v hodnosti poručíka. V r. 1941 odvelen na východní frontu, kde dosáhl hodnosti nadporučíka ve funkci velitele ženijní roty RD. Od podzimu 1942 členem důstojnické skupiny, která připravovala přechod RD k RA. Z pověření gen. Š. Jurecha přešel na Kavkaze 17. 1. 1942 linii fronty a jednal se zástupci RA o podmínkách přechodu divize do zajetí. 22. 1. 1943 o tom podepsal jako zástupce RD dohodu. V srpnu 1943 se vrátil na Slovensko, kde byl v této záležitosti vyšetřován vojenským prokurátorem. Před povstáním se zapojil do jeho příprav v Trenčíně a poté, co se mu nepodařilo zničit mosty v Bratislavě a v Děvinské Nové Vsi, odešel na povstalecké území. Zúčastnil se bojů v prostoru Žiar nad Hronom – Hronská Dúbrava, kde 7. 10. 1944 zahynul při destrukci mostu. Viz PLEVZA, V. a kol.: Dejiny Slovenského národného povstania, 5. díl. Pravda, Bratislava 1984, I. vydání, s. 95.

³⁴Uvádí J. J. Stanek, který v obou případech byl osobně zainteresován ze své funkce. AMV, fond 302 – 63 – 1/67 a 302 – 63 – 6/25 – 38. Změny na funkci velitele 21. pěšího pluku nemusely mít přímou souvislost s touto událostí, ale nelze ji vyloučit.

³⁵VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš II., karton č. 16, i. č. 20/4. Dopis E. Kuba F. Čatlošovi ze dne 22. 9. 1964. Kopie strojopisu. Ľudovít Kubo, nar. 23. 4. 1918 v Trenčíně, byl v letech 1943 – 1944 příslušníkem zprav. oddělení MNO v Bratislavě.

a pripojiť sa k němu. Zasväcený bol zrejme i náč. štábu divízie, pplk. gšt. Brezány, prednosta operačného oddelenia kpt. gšt. Murgaš, kpt. G. Vargoš, niekoľko ďalších dôstojníkov 20. p. pl. a tak tiež prednosta zpravodajského oddelenia štábu RD kpt. gšt. J. J. Stanek, ktorý sa k tejto účasti po válce prihlásil.³⁶

Na sovietskú stranu bol vyslaný 10. ledna 1943 des. V. Šedík vo funkcii kurýra gen. Jurecha. Za tri dny sa vrátil späť s písenným souhlasom a výzvou, aby sa k jednaniu dostavil dôstojník. Veliteľ RD pověřil tímto úkolem npor. G. Donovala, ktorý prešiel 17. ledna 1943 frontu. Prinášel dárek pro velitele sovietskej divízie, striebornou tabatěrku, v níž byly ukryty písenné návrhy na provedení celého plánu. Na sovietskej strane se mu dostalo přátelského přijetí, byl dopraven na štáb divízie a před návratem zpět podepsal 22. ledna 1943 dohodu³⁷ o přechodu Rychlé divízie na stranu RA.

Z textu dokumentu je zřejmé, že organizovaný přechod Rychlé divízie měl být proveden 23. ledna 1943 v nočních hodinách, po útoku sovietských jednotek, které měly přerušit silnici Saratovskaja – Krasnodar. Tím mělo zřejmě dojít k částečné izolaci obranného postavení RD

³⁶ „V polovické decembra 1942 začali sme všetci, stúpenčí čsl. myšlienky (gen. Jurech, pplk. gšt. Murgaš a iní) pripravovať prechod slovenskej rýchlej divízie na ruskú stranu.“ AMV, 302 – 63 – 6/25 – 38. Plk. gšt. Ján Juraj Stanek. Ilegálna činnosť. STANEK, Ján Juraj, nar. 4. 6. 1909, Hrušovany, okr. Topoľčany. V letech 1933 – 1935 absolvoval Vojenskou akademií (VA) v Hranicích. Po 15. březnu 1939 převzat do slovenské armády, kde zastával funkce zprav. důstojníka na stupni divízie. V letech 1940 – 1942 absolvoval VŠV v Bratislavě, po jejímž ukončení nastoupil ke štábu RD jako přednosta 2. oddělení. Od 1. 10. 1943 přednostou zprav. oddělení MNO v Bratislavě. Udržování zpravodajských kontaktů se všemi vlivnými odbojovými proudy na Slovensku mu zajišťovalo všestrannou informovanost. Aktivně se zapojil do SNP a osvědčil též jako úspěšný polní velitel za bojů na Horehroní. Zvrátů politických poměrů, v nichž J. J. Stanek pokračoval ve vojenské kariéře, bylo příliš mnoho na to, aby zůstal pamětníkem a svědkem nejen zajímavým, ale též věrohodným.

³⁷ „DOHODA.

My, splnomocnení velení Červenej armády Zväzu sovietskych socialistických republik – plukovník Dolganov, plukovník Jemeljanov, kapitán druhé třídy Cvetkov na jedné straně a splnomocnenec velitele slovenskej Rýchlej divízie pána generála Jurecha, pán nadporučík Donoval Gustáv na druhé straně, zdieľajú city a želania vojakov prvej slovenskej divízie skončiť bratrovražednú vojnu, ktorú vnútilo Slovákom hitlerovské Nemecko proti bratskému veľkému ruskému národu, dospeli sme k nasledujúcej dohode:

1. V prípade, ak jednotky Červenej armády odrežú hradsú Saratovskaja – Krasnodar 23. januára 1943, slovenská Rýchla divízia okamžite začne organizovaný prechod k Červenej armáde. Velenie slovenskej Rýchlej divízie začiatok prechodu oznámi piatimi raketami.

2. V prípade, ak cestu Saratovskaja – Krasnodar z nejakých príčin nebude možné odrezať, velenie slovenskej Rýchlej divízie začne organizovaný prechod k Červenej armáde o 18,00 hodine podľa moskovského času 24. januára 1943. Začiatok prechodu budú signalizovať obe dohodované strany piatimi raketami.

Slovenská Rýchla divízia prechádza k Červenej armáde v plnom počte so zbraňami a technikou, pomocnými opevňovacími a spojovacími jednotkami, k dispozícii Červenej armáde odovzdá celú jednotku, operačné dokumenty, rozkazy nemeckého a slovenského velenia a celý vojenský majetok v bezchybnom stave.

3. Prechod jednotiek slovenskej Rýchlej divízie k Červenej armáde sa uskutoční podľa tohto plánu:

a) Jednotky slovenskej Rýchlej divízie, ktoré zaujímajú obranu na kóte 192,0, sťahujú sa z kóty 192,0 a ako prvé prejdú k Červenej armáde. Po odchode slovenských jednotiek kótu okamžite obsadia jednotky Červenej armády.

b) Štáb slovenskej Rýchlej divízie na čele s pánom generálom Jurechom a podplukovníkom pánom Brezánim, prejde k Červenej armáde prvý a zástupcom Červenej armády odovzdá všetky operačné dokumenty, rozkazy nemeckého a slovenského velenia, zoznam bojového a početného stavu divízie a pomocných opevňovacích a spojovacích jednotiek tak, že pre riadenie prechodu jednotiek divízie ponechá minimálny počet štábných dôstojníkov.

c) Prechod divízie s jej materiálным zabezpečením a tylom sa uskutoční organizovane (podľa rôt) v rozpätí 10 minút.

d) Poradie prechodu jednotiek divízie sa stanovuje takto: ako prví prechádzajú, ako je to určené v bode c) tejto dohody, strelecké jednotky divízie, za nimi tanky a delostrelectvo a ako posledné tylové jednotky divízie s celým majetkom. Štáby jednotiek divízie na čele so svojimi veliteľmi prechádzajú vo všetkých prípadoch ako prvé a zástupcom Červenej armády odovzdávajú zoznamy svojich jednotiek a údaje o ich bojovom stave.

e) Prechod všetkých jednotiek divízie sa uskutoční v oblasti Orlovaja ščel', odkiaľ sa jednotky divízie po odovzdaní zbraní a dokumentov postupne budú sťahovať do tyla podľa plánu, ktorý predloží velenie Červenej armády.

f) Jednotky slovenskej Rýchlej divízie sa zaväzujú, že skôr, ako opustia obranné pásmo, zničia celý obranný systém, alebo odminujú jeho časť, alebo vyhodia všetky minové polia vybudované na obrannom úseku, ktorý pred prechodom zaujímali.

a k blokování přístupu německých záloh. Pokud by k tomuto útoku nedošlo, měl být přechod proveden o den později, 24. ledna 1943, po 20,00 hod. V obou případech měl být zahájen vypálením pěti světlic. Po stejné odpovědi ze sovětské strany měly slovenské jednotky vyklidit obranné postavení na kótě 192,0, které vzápětí nato mělo být obsazeno sovětskou pěchotou. Pak měl již následovat vlastní přesun slovenských jednotek do prostoru Orlovaja Ščeľ, kde měly v rozmezí 10 minut přecházet na sovětskou stranu v pořadí: štáb RD, pěchota, tanky, dělostřelectvo, týlové a spojovací jednotky, s celou výstrojí a výzbrojí, kterou odevzdají po přechodu fronty na sovětské straně. Ta se v dohodě zavazovala k palebnému krytí přechodu RD ze západního břehu řeky Psekups po celou dobu akce a k jakémusi čestnému zajetí v podobě „normálních“ životních a stravovacích podmínek, k ponechání vyznamenání, hodností, osobního majetku, cenností a hlavně všem garantovala po ukončení války návrat na Slovensko, či do kterékoliv země podle přání. Tato pasáž měla svůj význam, neboť na slovenské straně byly zřejmě i představy o tom, že válka nemusí nutně skončit úplnou porážkou Německa, ale příměřím, jako v r. 1918. To Š. Jurech již jednou zažil.

Některé body uzavřené dohody se zdají být z časového hlediska neuskutečnitelné³⁸ vzhledem k tomu, že okruh zasvěcených osob byl skutečně minimální, což se zřejmě negativně promítlo do událostí dalších dnů. Štáb divize oficiálně žádné přípravy nezahájil a z dochované dokumentace nelze na nic podobného usuzovat. S jistou pochybností bychom do nich mohli zahrnout pouze změny na funkcích velitele 21. pěšího pluku a 11. dělostřeleckého pluku a zprávy o přerušení dálkového kabelu, který zajišťoval spojení německé styčné skupiny u štábu RD s velitelstvím 17. armády, které se ovšem objevily až po válce. Ve dnech vrcholících příprav k přechodu divize byl náčelník štábu, pplk. gšt. Brezány odeslán na Slovensko a na jeho místo nastoupil kpt. gšt. Murgaš, dosavadní přednosta operačního oddělení.

K žádnému organizovanému přechodu RD jako celku, ani jednotlivých útvarů v dohodnutých termínech však nedošlo. Na sovětskou stranu přešla pouze 1. rota I. praporu 21. motorizovaného pluku DÁVID a některé další jednotky. Stalo se tak až o několik dnů později (ve dnech 29. 1.

g) Vybudovanie prepravy cez rieku Psekups v oblasti prechodu (Orlovaja ščeľ), slovenská Rýchla divízia berie na seba.

4. Velenie Červenej armády:

a) Zabezpečuje krytie prechodu jednotiek slovenskej Rýchlej divízie k Červenej armáde zo západného brehu rieky Psekups.

b) Zabezpečuje a zaručuje všetkým vojakom a dôstojníkom, ktorí prešli k Červenej armáde, normálne životné a stravovacie podmienky, lekársku pomoc, ponechá im uniformy, hodnosti a vyznamenania, osobný majetok a cennosti, dôstojníckemu zboru právo nosiť bodnú zbraň.

c) Po skončení vojny sa všetkým príslušníkom slovenskej Rýchlej divízie zaručuje návrat do vlasti alebo do ktorejkoľvek krajiny podľa želania.

5. Táto dohoda je vyhotovená v dvoch exemplároch.

Splnomocnení velením Červenej armády:

1. Plukovník Dolganov

2. Plukovník Jemeljanov

3. Kapitán druhého stupňa Cvetkov

Splnomocnený velením slovenskej Rýchlej divízie:

Nadporučík Donoval

22. januára 1943

Slovenský preklad pôvodného dokumentu. Život, roč. XXII, č. 22 ze dne 31. května 1972. Prečo neprešla Rýchla divízia. Ve stejném čísle bylo otištěno faksimilie originálu „Dohody“, psané azbukou, s vlastnoručními podpisy zainteresovaných důstojníků. Npor. Donoval nosil původní dokument u sebe a při návratu na Slovensko v srpnu 1943 jej převezl ve vojenské holince domů a ukryl u svého bratra Jána Donovala, díky čemuž se uchoval a mohl být publikován.

³⁸Jednotky RD byly textem dohody zavázány ke zničení celého obranného systému, destrukci minových polí, k vybudování přepravy přes řeku Psekups v prostoru Orlovaja Ščeľ. Protože se po ní měly přepravit i tanky a dělostřelectvo, nemohlo jít o nějakou útočnou lávku. Jeden z dělostřeleckých pluků (31. hipomobilní děl. pluk) a týlové jednotky byly rozmístěny za řekou Kubáň a přepravu přes ni zajišťoval pouze prám, který k rychlým přesunům vhodný není. SV divize bylo v obci Saratovskaja, vzdáleno od předního okraje 15 km. Jednotky RD se k místu dojednaného přechodu musely stahovat ze vzdálenosti několika kilometrů a na to vše měly k dispozici pouhých 24 – 48 hod.

– 11. 2. 1943) a jejich velitelé nikdy nedávali přechod svých jednotek do souvislosti s námi sledovaným plánem a pouze využili vhodné příležitosti.³⁹

Sovětské jednotky skutečně vyvíjely v lokalitách zmíněných v podepsané dohodě zvýšenou bojovou aktivitu. Když štáb RD nezahájil přechod do zajetí, 24. ledna 1943 přepadly v noci obec Saratovskaja, v níž se nalézalo SV divize a během dne sem zaměřily několik leteckých útoků. O den později pronikaly obranou sousedního úseku a napadaly silnici Gorjačij Ključ – Krasnodar.⁴⁰ Místo utlumení bojové činnosti a organizovaného přechodu do zajetí začala RD ustupovat. Z dosud nejasných důvodů nařídilo německé velení již 23. ledna 1943 její ústup do nového obranného postavení na čáře Edepsukaj II – řeka Psekups – Kasaksukaj – Edepsukaj I – řeka Kubáň, všeobecně JV Krasnodar.⁴¹ Zde se však divize jen krátce zastavila a 5. února 1943 jí byl nařízen další ústup v podobě leteckého přesunu na Kerčský poloostrov, který trval celý týden⁴² a přišla při něm o většinu těžkých zbraní a koňských potahů. Tak se RD dostala na čas z dosahu RA a tím též padly na dobu několika měsíců další úvahy o jejím přechodu do zajetí.

Okolnosti zmařeného, předem sjednaného přechodu RD do sovětského zajetí se zvláště po válce staly předmětem spekulací několika exponovaných osob na Slovensku a byly různě vysvětlovány. Prof. Imrich Karvaš v této souvislosti hovořil o zradě, aniž by uvedl bližší okolnosti.⁴³ F. Čatloš je dával vždy do souvislosti s osobou velitele divize a podsouval mu, jako hlavní důvod neochoty k dodržení podepsané dohody, že nedostal ze sovětské strany nabídku na zastávání vysoké štábní funkce, o kterou prý usiloval.⁴⁴

Za jediný a neadresný náznak takového motivu lze považovat tu část zprávy PRUŠÁKA ze 4. listopadu 1942, v níž se vyžadovala opatření, zajišťující, že po přechodu k RA budou dáni „Slováci do sběren zajatců neb k jednotkám prvního sledu.“⁴⁵ Jedině tato věta v sobě může skrývat nevslovenou představu, že slovenská divize, po přechodu na sovětskou stranu, obrátí zbraně proti Němcům pod velením svého velitele. Co jiného by mohla v jednotkách prvního sledu sovětských vojsk činit? Ve zprávách z r. 1943, o opakované ochotě Jurechově přejít s celou divizí k RA, se již nic podobného nevyskytuje. Ani z textu dohody sjednané npor. G. Donovalem, není zřejmé, že by se o takovém požadavku uvažovalo. Garantovány byly pouze podmínky zajetí a jakákoliv zmínka o přání slovenských vojáků bojovat proti

³⁹Dne 29. 1. 1943 přešla z pozice zadního voje pluku v obci Poněžukaj k RA 1. rota I. praporu 21. mot. pluku DÁVID, pod velením npor. Pavla Marcelého, k níž se připojil npor. František Brezina se svým řidičem (oba od zprav. odděl. štábu RD). 31. 1. 1943 se ke stejnému činu odhodlala 7. četa 20. mot. pluku MATUŠ a také 45 mužů zbrojního parku, vedených por. zbroj. Jozefem Jeremiášem. Obě jednotky tak učinily v obci EDEPŠUKAJ. 11. 2. 1943 přešlo dalších 37 mužů štábní roty, vedených des. Michalem Sečanským. Viz Marcely, P.: Z bojov za slobodu. Dejiny SNP, 4. díl, s. 219. V článku je zpochybněno datum jeho údajného přechodu z 5. svazku c. d., na s. 301, kde je uváděn 27. 1. 1943.

⁴⁰VHA Praha, fond Sb, 55, Slov. armáda, karton č. 42, i. č. 37/5. Válečný deník 1. oddělení štábu RD. Zápisy ze dnů 23. – 26. 1. 1943.

⁴¹Tamtéž, fond MNO – Slov., karton č. 4, i. č. 5/6. Operační rozkaz č. 2 ze dne 27. 1. 1943. SV divize bylo nově určeno do obce Kasaksukaj.

⁴²Tamtéž. Operační rozkazy č. 4 a 5 ze dne 4. a 5. 2. 1943. Přesun RD na Kerčský poloostrov byl zahájen leteckým mostem a námořním transportem. Ve dnech 6. – 8. 2. 1943 byly postupně, letouny JU – 52, z odletového letiště Slavjanskaja přepraveny: štáb divize a část pěchoty pluků 20 a 21 a po třídenní přestávce jejich zbytek. Letecký přesun řídil kpt. gšt. Ján J. Stanek. Za velitele námořního transportu určil gen. Jurech pplk. děl. Jána Kallu, když jej před tím odvolal z funkce velitele 11. mot. děl. pluku a určil za velitele 31. hipomobilního děl. pluku.

⁴³„O Jurechovi som vedel, že svoje antifasistické a protinemecké presvedčenie dával často najavo. Vedel som aj to, že v roku 1943 rokoval so sovietskymi predstaviteľmi o prechode celej Rýchlej divízie k Sovietom, čo sa však pre zradu neuskutočnilo.“ KARVAŠ, I.: Moje pamäti. V pazíroch gestapa. NVK International, Bratislava 1994, s. 44. Zradu označil za hlavní důvod neuskutečněního přechodu též Ján Stanek a spojoval ji s osobou pplk. děl. Jána Kally. AMV, fond 302 – 63 – 6/25 – 38. Plk. gšt. J. J. Stanek, Ilegálna činnosť.

⁴⁴VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš II, i. č. 20/13, gen. Jurech. Dále tamtéž, karton č. 16, i. č. 20/4. Mlčať, a či vydat' svedectvo pravdy?, s. 2 a 3.

⁴⁵Viz poznámku č. 16.

Německu v řadách některé spojenecké armády (sovětské nebo československé) zde prostě schází. Čatlošova tvrzení nikdo z žijících pamětníků nepotvrdil, spíše vyvracel a ze všech známých pramenů se zdá být nejdůvěryhodnějším motivem Jurechova jednání obava před značnými ztrátami, které jeho divizi postihnou v případě masivního útoku sovětských vojsk. Nechtěl ji nechat zdemolovat.

Přechod Rychlé divize do zajetí RA se v lednu 1943 s největší pravděpodobností neuskutečnil také proto, že valná část důstojníků k němu nebyla ochotna a dávala přednost návratu na Slovensko v podobě slibovaného vystřídání. Pouze za předpokladu, že by divizi hrozilo úplné zničení, byli ochotni zvolit, jako menší zlo, přechod do zajetí.⁴⁶ Protože podobné nebezpečí bezprostředně nehrozilo, německý rozkaz k ústupu více odpovídal jejich přání, nežli dohoda, sjednaná npor. Donovalem.

Jsou jisté náznaky, že i za změněné situace, kdy RD z německého rozkazu ustupovala, se gen. Jurech pokoušel s částí svého štábu do zajetí přejít. Staly se předmětem jeho vyšetřování a důvodem k internaci po jeho návratu na Slovensko. Bývalý velitel RD byl vyšetřován po podezření, že se v prosinci 1942 domluvil s jinými příslušníky RD o tom, že převodem divizi na stranu nepřítel, za tím účelem navázal spojení s velitelem ruské jednotky a že v době ústupových bojů na jižním břehu řeky Kubáň (JV Krasnodar), pokoušel se s jinými příslušníky RD odeslat veliteli sovětské jednotky dopis, týkající se přechodu divize do zajetí.⁴⁷ K druhému případu mělo dojít 31. ledna a 1. února 1943, kdy gen. Jurech v doprovodu asi 25 důstojníků svého štábu opustil své VS v obci Lakšukaj a vydal se podél řeky Kubáň vstříc RA v naději, že potká její postupující jednotky. Místo toho však narazili na velitelské stanoviště 20. mot. pluku MATUŠ v Šabanochablu, kde Jurech hlasitě pronášel své úvahy o zastavení palby a přechodu do zajetí v případě, že by divizi hrozilo úplné zničení. Když vyslechl odmítavé stanovisko velitele pluku, k němuž se připojili další důstojníci, nenalezl v sobě tolik rozhodnosti k izolaci neochotného velitele pluku a podlehl jejich žádosti, aby na velitelství německého sboru vyžádal povolení k dalšímu ústupu. Mezitím bylo VS divize napadeno ruskými jednotkami. Pokud měl velitel divize v úmyslu využít chaotické situace k přechodu do zajetí, upustil od něho poté, co znovu narazil na neochotu důstojníků na stupni pluku, kteří dávali přednost ústupu bojem, před přechodem k Rudé armádě.

Zprávy o nedodržení sjednané dohody, podepsané z pověření gen. Štefana Jurecha npor. G. Donovalem, mohly být na straně sovětské zpravodajské služby chápány jako lest a provokace a donesly se až k J. V. Stalinovi, který je o rok později v Moskvě komentoval při jednáních s dr. Edvardem Benešem.⁴⁸

⁴⁶Do podobného závěru vyústil průzkum ochoty důstojníků 21. motorizovaného pluku DÁVID, který v době Donovalova jednání na sovětské straně prováděl z Jurechova pověření npor. Ludovít Kubo. V dopise F. Čatlošovi ze dne 22. 9. 1964 k němu napsal: „S pochopením som sa tu nestrelol ani u tých dôstojníkov, ktorých som veľmi dobre poznal a ktorým som stopercentne veril. Jednalo sa väčšinou o dôstojníkov, ktorí už boli 2 roky v poli a mali byť odsunutí na Slovensko. To podľa ich vyjadrenia bol hlavný dôvod odmietania.“ VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš, karton č. 16, i.č. 20/4.

⁴⁷Vyšetřování proti gen. Š. Jurechovi a npor. G. Donovalovi vedl v Bratislavě mjr. just. JUDr. Tibor Hajdu. Vyslechl též pplk. děl. Jána Kallu, který vypověděl, že „...v noci 1. 2. 1942, za obranných bojov na predmostí rieky Kubáň u Krasnodaru, volal ho telefonicky plk. Markus a hovoril: „Čo spravíš, keď celá divízia pôjde do zajatia za podmienok slušného zaobchádzania a keď bude v oddelenom zajateckom tábore.“ VHA Praha, fond Sb. 55, 55 – 34 – 1. Hlášení voj. prokurátora ze dne 17. 2. 1944. Plk. Markus velel pluku MATUŠ a jeho poznámka o podmínkách slušného zacházení v odděleném zajateckém táboře podporuje domněnku, že musel být, alespoň částečně, informován o okolnostech, za nichž měla divize do zajetí přejít.

⁴⁸„Pan prezident republiky k poznámce o snaze slovenských jednotek se vzdání řekl, že mluvil o té věci s maršálem Stalinem, který pravil, že jednotky Rudé armády i v takových případech byly pak přivítány palbou.“ VHA Praha, fond 20 – 32 – 39/24. Zápis o přijetí deputace od jednotek 1. slovenské pěší divize, která byla zajata Rudou armádou, panem prezidentem republiky dne 19. prosince 1943 v Moskvě. Členy delegace byli: pplk. Viliam Lichner, npor. Karol Chovanec a por. Emil Čaplovič.

VYSAZENÍ SKUPINY PARAŠUTISTŮ ČS. VOJENSKÉ MISE V SSSR

Druhý pokus o přechod 1. slovenské pěší divize, jehož počátek je spojen s již citovaným vzkazem ing. L. G. Krna – LAMPY z července 1943, nebyl zcela ponechán volnému vývoji události a možnostem velitele slovenské divize. Čs. vojenská mise v SSSR, díky iniciativě svého náčelníka, plk. gšt. Heliodora Píky, k němu přispěla vysláním styčné mise tříčlenné skupiny parašutistů. Není známo, zda plán této akce vznikl zde, nebo šlo o iniciativu sovětské zpravodajské služby, která si vyžádala dodání schopných osob a některých technických pomůcek. Stopy po její přípravě nalézáme v Novochoopersku, kde se v létě 1943 formovala 1. čs. samostatná brigáda. Příprava několika vybraných jednotlivců pro podobná poslání spadala do kompetence 2. oddělení štábu, pod jehož dohledem zde procházelo kolem 10 poddůstojníků všeobecným výcvikem. Jeho součástí bylo řízení motorových vozidel, elementární rádiový výcvik a pěstování tělesné zdatnosti. Dohlíželi na něj zpravodajští důstojníci 2. oddělení, npor. Radek Šindelka a ppor. dr. Vojtěch Ekstein-Erban, kteří též zjišťovali zprávy o poměrech ve slovenských jednotkách na východní frontě. Zdá se však, že protokolární výslechy důstojníků slovenské armády z léta 1943 vyplývaly z běžné zpravodajské rutiny a neměly bezprostřední souvislost s pozdější misí čs. parašutistů. Tu naopak nalézáme v několika letácích, určených pro slovenské vojáky na východní frontě. Obsahovaly výzvu k přechodu na stranu Rudé armády a ke vstupu do čs. vojska v SSSR.⁴⁹

Získané informace z výslechů slovenských důstojníků pocházely z doby jejich působení u RD na Kavkaze. Proto se z nich čs. zpravodajská služba nemohla dozvědět, že v létě 1943 přestala Rychlá divize prakticky existovat. Po leteckém a námořním přesunu na Krym zde pod dohledem německé armády probíhalo její přeformování na 1. slovenskou pěší divizi. Spočívalo v postupné a částečné obnově její těžké výzbroje (zejména dělostřelectva a obrněných transportérů), které při ústupu pozbyla a ve vystřídání mužstva a důstojníků.⁵⁰

Zatímco po technické stránce probíhala reorganizace 1. slov. pěší divize ke spokojenosti německé vojenské mise na Slovensku, vzbuzovala u jejího velitele, gen. Schliepera, pochybnost morální způsobilost mužstva a důstojníků, kterým, dle jeho soudu, zcela scházelo „branný duch.“⁵¹ Nové doplňky ze Slovenska zavlekly na východní frontu spíše více pochybností a neochoty k další podpoře německého spojence a ještě více prohloubily antipatie vůči německé armádě, které se projevovaly po ústupu z Kavkazu i v řadách důstojnického sboru, dříve loajálního. Navíc nebyly zcela vycvičeny pro boj. Obě okolnosti si uvědomovalo též velení slovenské armády. Obávalo se, že v tomto stavu slovenské jednotky nevydrží první zkoušku bojem, budou zničeny, nebo, v tom horším případě, zajaty a přispějí svým vstupem do čs. zahraniční armády k celkové destabilizaci politického režimu na Slovensku a upevní jak mezinárodní postavení čs. zahraniční vlády, tak její vliv ve slovenském prostředí. Z těchto důvodů prosadil gen. F. Čatloš 25. 8. 1943 ve slovenské vládě rozhodnutí, kterým se německému velení na východní frontě v podstatě odnímalo právo disponovat slovenskými divizemi a užívat je k bojové činnosti bez předběžného souhlasu ministra národní obrany.⁵² V září 1943 odletěl

⁴⁹VHA Praha, fond ČsVM – SSSR, 114 – 1 – 18. Letáky určené pro Slováky. Pět druhů. Konspekty. Pochází z 25. 8. 1943. ČsVM v Moskvě odesláno plk. Ludvíkem Svobodou jako příloha k čj. 90/dův./zprav./1943. 27. 8. 1943 presentováno na ČsVM s poznámkou: „Dáno gen. Žukovu do tisku a k rozeslání slov. divizí.“ 24. 9. 1943 je pod čj. 1908/43 předložil plk. gšt. H. Píka gen. Žukovovi.

⁵⁰Z mužstva byly na Slovensko odveleny mobilizační ročníky 1939 a starší a z ročníku 1940 ti, jejichž pobyt na frontě přesahoval délku jednoho roku. Stejná časová norma byla kritériem pro vystřídání důstojníků a rotmistrů. Koncem července 1943 dosahoval početní stav divize 10.208 mužů. VHA Praha, fond MNO – Slov., karton č. 4, i.č. 5/14. Rozkaz na vystřídání a reorganizaci RD z 19. 6. 1943. Tamtéž, i.č. 5/20. Výkaz počtu osob v poli ke 30. 7. 1943.

⁵¹Tamtéž, i.č. 5/28. Čj. 1422/43 taj. ze dne 2. 9. 1943. Zpráva velitele německé vojenské mise na Slovensku.

⁵²Podle tohoto rozhodnutí bylo: a) disponování 1. a 2. pěší divizí německým velením, při každé změně situace a při pověřování jinými úkoly nežli strážními, podmíněno předběžným souhlasem ministra národní obrany. b) Slovenský ministr nár. obrany nebude schvalovat případně zasazení divizí do boje, pokud shledá jejich materiální, výcvikové a personální předpoklady za neadekvátní. Rozhodnutí slovenské vlády se vztahovalo též na 2. pěší divizi, do níž se v přibližně stejném časovém období transformovala dřívější Zajišťovací divize. Tamtéž. Dispoziční právo polních divizí – vládní usnesení. Určeno německému generálovi při MNO. Pochází ze 3. 9. 1943.

gen. F. Čatloš v doprovodu kpt. gšt. Jána J. Stanka na Krym, kde o rozhodnutí slovenské vlády informoval v přítomnosti velitele 1. slov. pěší divize, gen. Štefana Jurecha, německého velitele na Krymu, gen. Förstera. Když se o měsíc později přesto německé velení rozhodlo zasadit 1. slov. pěší divizi do prvního sledu, protestoval F. Čatloš dopisem u německého polního maršála E. Kleista, leč marně.⁵³

Krátce po těchto událostech došlo též ke změně na funkci velitele 1. slovenské pěší divize. Gen. Š. Jurech se ze zdravotních důvodů vrátil na Slovensko,⁵⁴ poté, co jej 24. 9. 1943 vystřídal plk. děl. Elemér Lendvai. Ten převzal velení nad divizí s příkazem: nedopustit její bojové nasazení. Vymohl u gen. Förstera stažení divize z Krymského poloostrova do prostoru východně Chersonu, kde po 20. říjnu 1943 došlo z Kleistova rozhodnutí k jejímu nasazení do první linie. Jakmile se ocitla před vojsky 4. ukrajinského frontu, byla zaregistrována sovětskou vojenskou rozvědkou.

Nezávisle na událostech u 1. slov. pěší divize připravovala Čs. vojenská mise v Moskvě akci, která měla umožnit přímý kontakt s jejím velením. Po koncipování letáků vybral přednosta 2. oddělení štábu 1. čs. brigády v Novochoopersku, npor. Ludvík Engel, tři poddůstojníky, kteří se dobrovolně přihlásili a byli ochotni seskočit padákem do prostoru rozmístění 1. slovenské pěší divize a podepsali o tom příslušné prohlášení.⁵⁵ Šlo o čet. Karla Grüna, čet.⁵⁶ Vincence Blažička⁵⁷ a svob. Juraje Lakotu.⁵⁸

Všichni patřili ještě před devíti měsíci k různým jednotkám dřívější Rychlé divize, znali poměry ve slovenské armádě a byli schopní se v tomto prostředí orientovat a pohybovat. Po odvelení do Moskvy se dobrovolníkům dostalo podrobnější přípravy jak u Čs. vojenské mise, tak u sovětské zpravodajské služby, která je podrobila vzdušnému výcviku a převzala odpovědnost za jejich

⁵³F. Čatloš uvedl některé podrobnosti tehdejší cesty na Krym v dopise gen. Pavlu Kunovi ze 30. 11. 1966. Dle nich dopravil dopis letounem He – 111 do Kleistova štábu v Dněpropetrovsku zvláštní kurýr, mjr. let. Mikuláš Lisický. Německý maršál jej přijal až druhý den po přiletu a konstatoval, že na změnu rozhodnutí je již pozdě. Viz VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš, karton č. 16, i.č. 20/2. Tamtéž. Důkazy a vysvětlivky z Čatlošova pobytu v poli v septembri 1943.

⁵⁴Nedlouho po Čatlošově návštěvě na velitelství 1. slovenské pěší divize ve Voinkách na Krymu chtěl gen. Jurech podniknout průzkumný let. Pilot ihned po startu vedl letoun do ostré zatáčky a protože neměl k takovému manévru potřebnou rychlost, sklouzl po křídle a havaroval. Velitel divize utrpěl šok, po němž požádal o vystřídání a návrat na Slovensko. Uvádí F. Čatloš v dopise Matici slovenské ze dne 4. 5. 1969, v němž reagoval na některé pasáže publikovaných memoárů J. Ursínyho. VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš, karton č. 16, i.č. 20/4.

⁵⁵VHA Praha, fond SSSR – V., karton č. 28, i.č. 378. Prohlášení. Potvrzeno vlastnoručními podpisy, včetně npor. L. Engela. Novochopersk, 24. září 1943.

⁵⁶GRÜN Karol, nar. 2. 9. 1919 v Ulmance, (dnes součást Banské Bystrice), Slovák, 3 tř. měšť. školy, svobodný, automechanik a řidič, ženijní poddůstojník (četař) Rychlé divize slovenské armády. 12. 2. 1943 na Kavkaze u Krasnogorská přešel k RA, která jej bezprostředně poté podrobila parašutistickému výcviku. Od té doby zřejmě pracoval pro sovětskou zpravodajskou službu GRU (Glavnoje rozvednoje upravlenie – Hlavní zpravodajská správa Gen. štábu Rudé armády). 5. 7. 1943 presentován u 1. čs. sam. brigády v Novochoopersku a zde získán pro posláni za německými liniemi. VHA Praha, fond 308 – 120 – 27. Dále tamtéž, SSSR – V., karton č. 28, i.č. 378. Vojenský archiv v Třnávě (dále jen VAT), Kmenový list Karla Grüna. Také ŠALGOVIČ, V.: Až do odvážného konca. Seriál na pokračování v časopise Predvoj, č. 34 – 39/1967.

⁵⁷BLAŽIČEK Vincenc, nar. 23. 5. 1919 v Malackách, Slovák, povoláním zedník u stav. fy. Martin Pačko v Bratislavě, svobodný. 10. 1. 1940 povolán do slov. armády a cvičen u spoj. praporu v Trenčíně v obsluze rdst. 29. 5. 1942 odeslán v hodnosti čet. z pov. jako šifrant k Rychlé divizi kde vykonával funkci velitele rádiové ústředny. 27. 12. 1942 přešel na stranu RA a předal jí šifrovací klíč a hovorové tabulky. Po internaci v zajateckých táborech Sandary a Luxemburk v Gruzii byl uvolněn pro čs. vojsko v SSSR, 5. 7. 1943 presentován v Novochoopersku u 1. čs. samostatné brigády a zde též získán pro posláni za německými liniemi. AMV, fond H – 502 – 3/151. Protokol z výslechu F. Čatloše z 9.1.1947. VAT, Kmenový list a válečná vložka Vincence Blažička.

⁵⁸LAKOTA Juraj, nar. 21. 4. 1919 v Detvě, okr. Zvolen, Slovák, řím. katol., vzdělání: 8 obecných, rolník, svobodný. Na východní frontu se dostal v polním tažení slovenské armády proti SSSR v r. 1942, kam byl mobilizován. Při ústupu z Kavkazu zběhl 29. 1. 1943 k RA se skupinou npor. Marcelovy a s ní byl též 5. 7. 1943 presentován u 1. čs. brigády v SSSR. Zde vybrán pro zpravodajskou misi k jednotkám slovenské armády. VHA Praha, fond 308 – 120 – 24. Tamtéž, fond SSSR – V., karton č. 28, i.č. 378. VAT, Kmeňový list Juraje Lakoty.

vysazení. V Moskvě došlo k sestavení skupiny. Četař K. Grünovi bylo svěřeno velení, des. J. Lakota měl plnit funkci jeho pomocníka a čet. V. Blažíček byl pověřen obsluhou rádiové stanice.

Podstatou jejich úkolu bylo: po vysazení do prostoru rozmístění 1. slovenské pěší divize mezi Chersonem a Perekopem navázat kontakt s místní partyzánskou jednotkou a s její pomocí se místně orientovat. Následně proniknout do štábu divize, dostat se do styku s gen. Š. Jurechem a předat mu dopis od plk. L. Svobody⁵⁹ a svolání Čs. vojenské mise v SSSR, podepsané H. Píkou.⁶⁰ V obou dokumentech byl velitel i celá divize vybízeni k organizovanému přechodu

⁵⁹ „Veliteli Slovenské rychlé divize, p. generálu Jurechovi.

Piši Vám tento dopis naspěch, v poli na druhé straně fronty, jako velitel 1. čs. samostatné vyšší jednotky v SSSR. Je mi známo, že Vaše divize má být opět zasazena do první linie na východní frontě. Slovenští vojáci mají opět prolévat krev za věc svých zotročovatelů a utiskovatelů, mají v cizích službách zabíjet naše ruské, ukrajinské a běloruské bratry.

Doufám, pane generále, že je Vám známa nynější zoufalá situace hitlerovského Německa, abyste mohl posoudit velikost neštěstí, do kterého vrháte slovenské vojáky, jímž velíte. Jakékoli Vaše vystoupení po boku německé armády nesmírně poškozují věc slovenského národa v očích celé světové veřejnosti. Kromě toho dnes nemá vůbec smyslu pomáhat německé armádě. Rudá armáda žene vítězně rozbité německé divize na západ, překročila Dněpr a postupuje stále blíže a blíže k hranicím Československé republiky. Pomáhat Němcům znamená vědomě páchat sebevraždu a těžce zrazovat vlastní národ.

Velím na sovětsko-německé frontě 1. čs. samostatné vyšší jednotce, která se utvořila na území našeho spojence, velkého SSSR z čs. dobrovolníků. Postupujeme společně s Rudou armádou vítězně na západ a jsme vzdáleni jen 500 km od hranic naší republiky. Doneseme náš prapor v brzké době do osvobozené vlasti a tam zřídíme nový život na základě plně rovnoprávnosti národů.

Obraťte se na Vás jako k bývalému důstojníkovi Čs. republiky. Jako důstojník z povolání chtěl bych Vás poprosit, abyste vzpomněl vojenské přísahy, kterou jste složil Československé republice. Vaše přísaha Váš plně zavazuje, neboť ČSR existuje. Má vládu, která byla uznána všemi demokratickými velmocemi, v čele s Anglií, USA a SSSR. Má i svou armádu. To má tím větší význam dnes, v předvečer 28. 10. 1943, v den výročí dvaacetipětiletého trvání Čs. republiky. Nikdy není pozdě. Nejvyšším příkazem pro Vás i pro Vaše vojáky budíž zájem národa. Přestaňte pomáhat svým úhlavním nepřátelům a zotročovatelům. Obrat'te zbraně proti nim. Přejděte k ruským bratřím i se svými vojáky. Budete bratrsky přijati a uděláte čest svému národu. U nás je mnoho Slováků. Nedopustíte, aby byla prolita krev v bratrovražedném boji v zájmu našich mučitelů.

Prosím, pane generále, abyste uvážil má slova a podle toho zařídil svůj další postup.

Zdraví Vás plukovník Ludvík Svoboda.

26. 10. 1943.“

VHA Praha, fond ČsVM – SSSR, 67 – 1 – 8/71. Koncept strojopisu.

⁶⁰ „V š e c h n y, kdož neztratili národní cti a důstojnosti svobodného člověka, oslovují:

Drazí slovenští bratři!

Nezříkáte Vám všem jasno, že nazadřitelná porážka hitlerovského Německa se rychle blíží. Vaše činnost na sovětské frontě dokazuje, že nesouhlasíte s dnešním postavením slovenského národa jako přísluhovače barbarských, hitlerovských utlačovatelů. Přišla chvíle, kdy nestačí mít jen v duši a v srdci odpor k zotročovatelům evropských národů, přišla chvíle, kdy musíte odpoř projeviti rozhodnými činy.

Dnes vidíte, kam Slovensko zavedla politika zrůdců Tuky a Macha – do tak absurdní války proti velkým slovenským bratřím, Sovětskému svazu, proti Americe, kde statisíce Slováků nacházelo bezpečné útočiště před maďarským útlakem.

Dnes se nachází Slovensko na okraji propasti společně s krachujícími Německem. Nelze dále váhat. Zachraňte Slovensko!

Na sovětské frontě bojuje v řadách čs. vojenské jednotky velký počet Slováků, z nichž mnoho již bylo vyznamenáno za statečnost. Nedopustíte, aby Vaši bratři, kteří bojují za osvobození slovenského národa, hynuli německými neb Vašimi zbraněmi. Nestřílejte proti sovětským vlastencům, kteří bojují též za osvobození ujařmených evropských národů.

Přejděte k sovětským partyzánům, národním slovenským mstitelům bestialních zločinů hitlerovských band.

Přecházejte ve skupinách neb celými jednotkami na stranu chrabrých Rudé armády, kde Vám bude umožněno vstoupiti ihned do čs. voj. jednotky, s níž se vrátíte domů jako vítězi, jako osvoboditelé slovenského národa od německo-maďarského jha.

Jako splnomocněný představitel vrchního velitelství čs. branné moci a čs. vlády, volám Vás do zbraně proti německým utlačovatelům, volám Vás do boje za osvobození Československa, v němž slovenský národ se bude zcela svobodně v bratrské shodě rychle rozvíjet a rozkvétat.

Náčelník československé voj. mise v SSSR, plk.gšt. Píka H. v.r.“

VHA Praha, fond ČsVM – SSSR, 149 – 1 – 20. Důvěrné svolání k 1. slov. pěší divizi. Koncept. Text svolání je totožný s faksimile originálu na hedvábném šátku, který měl uschován des. Juraj Lakota v podpatku své boty, s jediným rozdílem. H. Píka je na něm podepsán jako generál. Fotokopie originálu v držení autora.

na stranu RA. Aby mohli vyloučit možnost podezření z provokace a prokázat svoji důvěryhodnost i kompetenci, dostali ještě parašutisté pověření od plk. gšt. H. Píky.⁶¹

Dle tohoto průkazu mělo – na základě kontaktu parašutistů s velitelem divize, resp. s velitelem a mužstvem – dojít k dohodě o společném plánu „osvobozenecké akce.“ Pokud by na slovenské straně vznikly nějaké pochybnosti, byla vyžádána k vyslání dvou delegátů, jimž plk. Píka garantoval naprostou bezpečnost a rychlý návrat. Průkaz též končil heslem ZA SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO, předaným před třemi měsíci složitou cestou z Moskvy, přes Londýn a Švýcarsko, na Slovensko.

K usnadnění úkolu, zejména nenápadného pohybu, byli parašutisté oblečeni do uniforem slovenské armády. Čet. Blažiček byl však vybaven civilním oděvem, zřejmě proto, že měl obsluhovat rádiovou stanici a zůstat ve skrytu.

Vysazení parašutistů pojala sovětská vojenská zpravodajská služba jako součást ofenzivní akce vojsk 4. ukrajinského frontu a dle některých pramenů, i pozdějšího hlášení čet. K. Grün, se při ní počítalo též s pomocí místních partyzánů. Dodejme ještě, že informace o poměrech u 1. slovenské pěší divize byly přece jen staršího data, takže parašutisté nevěděli o změnách na funkci velitele divize. Měli vyhledat a oslovit gen. Š. Jurecha, který však v té době byl již na Slovensku a ani jeho nástupce, plk. děl. Elemér Lendvay, se na velitelské funkci dlouho nezdržel. V okamžiku, kdy nabyl jistoty o připravované sovětské ofenzivě, odletěl „ze zdravotních důvodů“ na Slovensko. Takže divizi velel v kritických dnech od 27. října 1943 plk. Emil Perko, dosavadní velitel pluku, a náčelník štábu divize mjr. gšt. Ondrej Hreblay. Teprve 5. listopadu 1943 byl jmenován nový velitel divize, plk. gšt. Karol Peknik.

28. října 1943⁶² ve 23,00 hod. startovala skupina čet. K. Grün z letiště v Krasnodaru a v 01,30 hod. po půlnoci, tedy 29. 10. 1943, byla vysazena přibližně 10 km SV Cjurupinska, u osady Podstepnoje. Současně došlo ke shozu dvou zásobníků, z nichž jeden ukryli parašutisté v blízkém lese a druhý – se zbraněmi – zamaskovali na místě. Za svítání našli úkryt na nedaleké samotě u osamělého starce a rozhodli se ponechat zde čet. Blažička s jeho rádiovou stanicí, protože ve 12,00 měl smluvenou první relaci a navázání spojení. V 11,00 hod. odešel čet. K. Grün s des. J. Lakotou do 35 km vzdálené Brilovky, kam dorazili před setměním v 19,00 hod. Nalezli zde části předzvědného oddílu divize a pěchoty. Během noci se pohybovali mezi vojáky, rozšiřovali poplašné zprávy o tom, že divize je obklíčena a sledovali reakce a nálady. Ráno byli poznáni několika známými vojáky a když se prokázali pověřovacími doklady, dostalo se jim nadšeného přijetí. Podle pozdějšího hlášení Grünova „...Duch velmi dobrý a všichni chtěli přejít k Rusům.“⁶³

Oba parašutisté se chtěli dostat do štábu divize, ale ten byl na západním břehu Dněpru. Téhož dne, 29. října 1943, byla divize zasazena do boje, všude vládl chaos a zmatek, provázející četné přesuny jednotek. 30. října 1943 ve 14,00 hod. dostaly jednotky předzvědného oddílu, pontonové a útočné roty v Brilovce rozkaz k ústupu na západní břeh Dněpru. S nimi se přesunovali též Grün s Lakotou. 31. října 1943 v odpoledních hodinách dosáhli Cjurupinska a přiblížili se tak k místu svého setkání. V 16,00 se rozhodl čet. Grün ponechat svého pomocníka u ženijní roty a sám se vydal za čet. Blažičkem. Cestou byl zadržen německým strážným, který jej odvedl na velitelství, nechal stát na chodbě a odešel s hlášením k veliteli. Bylo to ve 20,00 hod. večer a Grün okamžitě využil nestřeženého okamžiku k útěku, který se zdařil, a v 02,00 hod. 1. listopadu 1943 dorazil do vesnice Sagi, kde se vmísil mezi slovenské

⁶¹Tamtéž. Průkaz. Opis originálu, jehož správnost je ověřena kulatým i podlouhlým razítkem Čs. vojenské mise v SSSR.

⁶²I když z některých dokumentů, spojených s touto akcí, lze usuzovat na její souvislost s výročím vzniku ČSR, soudím, že šlo spíše o časovou shodu a datum vysazení bylo voleno z důvodů operačních. Viz pozn. č. 59. Dopis plk. L. Svobody gen. Jurechovi.

⁶³VHA Praha, fond SSSR – I, VČsVJ, i, j. č. 14. Zápis o rozmluvě s čet. Grünem a des. Lakotou v hotelu NATIONAL, dne 19. 12. 1943. Strojopis, pořízený a podepsaný plk. Karlem Tomanem (Marešem).

vojáky. K čet. Blažičkovi se již nedostal a od dalšího pokusu upustil poté, co se od přítomných slovenských vojáků dozvěděl, že v prostoru seskočili parašutisté a je celý uzavřen německým vojskem.⁶⁴ Ráno v 05,00 hod. se rozhodl k návratu do Cjurupinska, ale slovenské jednotky, ani des. Lakotu tam již nezastihl. Pouze jeden ze slovenských důstojníků mu řekl, že je může dosáhnout v obci Gola Pristanja, kam se okamžitě vydal. Svého pomocníka potkal cestou, když se jej na kole pokoušel nalézt. Vrátili se společně do obce Gola Pristanja, kde se s rotou npor. Karla Schwarze opevnili a čekali zde na příchod Rudé armády až do 4. listopadu 1943. Poté se přihlásili u nejbližšího sovětského velitele, 10. listopadu dorazili do Melitopole a 24. listopadu 1943 se vrátili zpět do Moskvy.

Mise čs. parašutistů, vyslaných gen. H. Píkou k 1. slovenské pěší divizi, skončila v podstatě neúspěchem, vzato z hlediska stanoveného úkolu. Jestliže se v době od 29. 10 do 3. 11. 1943 dostalo do sovětského zajetí asi 30% příslušníků 1. slov. pěší divize, stalo se tak spíše pod vlivem všeobecné vojenské situace po útoku sovětských vojsk nežli následkem organizační akce Grünovy skupiny. Zbytek divize ustoupil na západní břeh Dněpru a dostal se tak z dosahu útočné činnosti sovětské armády.⁶⁵ Bojem u Kachovky a v prostoru tzv. Tureckého valu skončila v podstatě aktivní přítomnost 1. slovenské pěší divize na východní frontě. Po tomto neúspěchu ztratilo německé velení poslední zbytky naděje na použitelnost slovenské armády ve válečných operacích na východní frontě. Aby znemožnilo kontakty s ruským a ukrajinským obyvatelstvem, k němuž měli slovenští vojáci jazykově i citově velmi blízko, přesunulo ji do Rumunska, kde možnost kontaktů byla mnohem složitější. O několik měsíců později, v r. 1944 byla 1. slovenská pěší divize znovu reorganizována, tentokrát na Technickou divizi a německé velení ji využívalo jako pracovní jednotku v poměrně bezpečné vzdálenosti za frontou. V souvislosti s povstáním na Slovensku ji 31. srpna 1944 odzbrojilo. Její příslušníci byli většinou zajati sovětskou armádou a internováni z valné části v jejich zajateckých táborech až do r. 1947, kdy se vrátili do Československa.

Z plánovaných pokusů o přechod 1. slovenské pěší divize na stranu Rudé armády se tedy v r. 1943 nezdařil ani jediný v rozsahu a podle představ jejich iniciátorů a organizátorů. Pro úplnost našeho pohledu a potvrzení věrohodnosti jejich úmyslů a stupně odhodlání se zastavme u jejich dalších osudů. Čs. odboj v zahraničí se o nich dovídal ze zpráv posílů čs. odboje na Slovensku ještě před koncem r. 1943:

„Generál JURECH byl kolem 20. listopadu na příkaz gen. Čatloše zatčen majorem, voj. prokurátorem Dr. Hajdu, jsa obžalován, že za války na Kavkaze chtěl s rychlou slovenskou divizí přejít k Rusům. Po návratu Jurecha a jiných důstojníků bývalé rychlé divize z fronty, rozšířily se v kruzích důstojníků zprávy, že Jurech chtěl s divizí přejít k Rusům a že to měl

⁶⁴ „K čet. Blažičkovi, resp. do prostoru shození padáky se již nedostali. Sov. je tam nechtěli pustit pro blízkost fronty. Jest téměř jisté, že čet. Blažiček padl do rukou Němců. Jak se zjistilo, spojení dne 29. X. ve 12,00 hod. už nenavázal.“ Tamtéž.

⁶⁵ Průběh zmíněné výsadkové akce hlásil gen. H. Píka do Londýna gen. Ingrovi: „Hlásím, že za účelem navázání styku a sjednání přechodu shodil jsem koncem října 3 parašutisty k slovenské rychlé divizi (ve spolupráci se sovětskými orgány a sovětskými partyzány). Vydal jsem jim provolání a průkazní list. Dva se ihned odebrali k divizi. Když se prokázali průkazním listem, byli nadšeně přijati a pohybovali se v rotách. Při ústupním chaosu se k veliteli divize nedostali. Třetí zůstal u sovětského partyzána (stařec v osamělé chatě) s radiostanicí a zdá se, že byl chycen Němci, kteří místo seskoku za několik hodin obklíčili. První dva úkol splnili a dostali se do ruského zajetí se 2 až 4 tisíci Slováků. Oba přijeli 25. listopadu do Moskvy. Po velmi stručném rozhovoru s plk. Tomanem, byli převzati sovětskými orgány a ubytováni na neznámém nám místě.“ VHA Praha, fond 37 – 92 – 4/105. Příloha k čj. MNO 609 taj. – II. odbor 1942. „V prostorech Olgijevka – Čaplínka přešlo k nám a bylo zajato 2.500 vojáků a důstojníků 1. slov. motodivize. 2. 11. 1943 na Krymském směru (4. ukrajinská fronta) byl nepřítel vybit z Tureckého valu a sražen na jih, do prostoru Armjansk. V bojích byly rozbity: 1. motodivize Slováků...“ VHA Praha, fond SSSR – V., karton č. 28, i.č. 382. Výpis ze svodek gen. štábu RA č. 303/846 ze dne 1. 11. 1943 – 12,00 hod. Zprávy o zničení divize byly poněkud nadsazeny. Ve skutečnosti utrpěla asi 50% ztráty na zajatých, padlých a nezvěstných. Ke 3. listopadu měla 1. slov. pěší divize 5.337 osob. Uvádí BYSTRICKÝ, J.: Rýchla (1. pešia), a Zaisťovacia (2. pešia) divízia vo vojne proti Sovietskemu sväzu (1941 – 1943). In: Armáda v dejinách Slovenska, I. časť. SZPB. Bratislava 1994, s. 133 – 135.

připravené. Prý i sám Jurech takovou poznámku pronesl. Tyto zprávy dostaly se k sluchu Čatlošovi a jiným nepovolaným lidem.

Po odchodu Jurecha z Krymu, byl na Krymu zatčen kdysi od rychlé divize zběhnuvší četař, který byl shozen jako parašutista s příkazem vyhledat Jurecha a projednat přechod divize. Za svého pobytu u Rusů byl prý ve styku s naší brigádou. Na základě výpovědi četaře bylo po poradě nejvyšších důstojníků a s vědomím Dr. Tisa nařízeno Jurechovo zatčení. Bylo nařízeno vyšetřování a vyslechnuta řada důstojníků bývalé rychlé divize. Až na pplk. Kallu vypovídali všichni záporně. Nebyly zjištěny žádné příznaky a ani se nenašel důkaz. Proto byl Jurech kolem 10. prosince propuštěn na svobodu. Je teď na zdravotní dovolené v Trenčíně.

Tento případ působil na důstojnický sbor drtivě, protože osvětlil metody vlády. Na veřejnost a v opozici působil povzbudivě, na lidi oddané vládě hrozivě, protože osvětlil duch v armádě.⁶⁶

Ačkoliv citovaná zpráva byla pravdivou v podstatě věcí, v motivech Jurechova zajištění zůstala zřejmě daleko za skutečností. Čet. Vincenc Blažíček poté, co se mu nepodařilo navázat rádiové spojení, se pokoušel sám proniknout na štáb 1. slovenské pěší divize. Mladý muž ho-vořící slovensky nebo špatnou ruštinou, slušně oblečený a vyptávající se na velitelství slovenské divize, budil pozornost. Hledal gen. Jurecha, aby mu předal dopis plk. L. Svobody a výzvu Píkova. Při tom byl 13. listopadu 1943 zatčen polním četnictvem 1. slov. pěší divize, následně eskortován na Slovensko a zde obsáhle vyslýchán. Jeho výpověď mohla posloužit jako formální důvod k Jurechově zajištění, ale ohrozit, natož usvědčit jej nemohla. S Jurechem se nikdy nesetkal a o jeho úmyslu, převést v lednu 1943 na Kavkaze RD na stranu Rudé armády věděl pouze z doslechu od slovenských zajatců. F. Čatloš, po návratu ze sovětského zajetí v r. 1947, částečně odhalil pozadí Jurechova zajištění, i když některé souvislosti zamlčel.⁶⁷ Nebyl to zřejmě čet. V. Blažíček, kdo F. Čatloše jako první informoval o Jurechově kavkazském intermezzu. Za prvotního informátora můžeme považovat pplk. děl. Jána Kallu, který Jurecha denuncoval již v r. 1940 a po kavkazském ústupu k tomu měl další osobní důvody, s nimiž se svému okolí netajil.⁶⁸ V šedesátých letech F. Čatloš tvrdil, a to nejednou, že první zprávy o Jurechově pokusu získal od npor. Gustava Donovala, který se k němu po návratu z fronty osobně dostavil a učinil spontánní výpověď.⁶⁹

⁶⁶VHA Praha, fond 37 – 92 – 5/97. Příloha k čj. MNO 32 taj. – II. odb. 1944.

⁶⁷„Plk. Jurech: bol veľmi zadobre s Nemcami, podobne ako Turanec. Rozkazy plnil veľmi ochotne. Bolo podozrenie, že v zime 1942/1943 v kritickvej situácii jeho divízia pokúšala sa spojiť s R.A. a on údajne vyjednával o podmienkach prechodu pomocou jemu podriadených dôstojníkov, najmä npor. žen. Donovala. Počul som, neviem už od koho, že neprešiel k R.A. preto, ponač nedostal od veliteľa R.A. sľub o tom, že v R.A. dostane vysokú funkciu vo štábe. Jurech, za bojov v priestore Krymu, nevykonával svoje povinnosti ako veliteľ divízie svedomito, kde išlo čisto o výcvik a o disciplínu z pohľadom čisto osobných. Pre jeho osobné veci po návrate na Slovensko bol podrobne vyšetrovaný a na rozkaz prez. Tisu bol zaistený v nemocnici. Jednalo sa o rodinný rozvrh a zachovávanie dobrého mena slovenskej armády. Išlo tu o intimný styk s jednou herečkou z Dnepropetrovska. Jeho zaistenie a vyšetrovanie malo za cieľ, zahľadiť tiež podozrenie u Nemcov, že sa nestaráme o imi mne úradne dodané žaloby proti Jurechovi pre jeho údajné vyjednávanie s dôstojníkmi R.A. a najmä pre jeho nedbalosť vo výcviku, ktorému pripisovali porážku divízie.“ AMV, fond H – 502 – 3/1. Protokol z výslechu Ferdinanda Čatloše, sepsaný dne 9. ledna 1947. Podepsáno F. Čatlošem, s. 19 – charakteristika plk. Jurecha.

⁶⁸VHA Praha, Kvalifikační listina Š. Jurecha. Část I. Příloha č. 1, subpříloha č. 2. Zápisnica, spísaná na rozkaz ministra národnej obrany s mjr. del. Kallom Jánom, veliteľom del. pl. 11 vo veci plk. gšt. Štefana Jurecha. Pochází ze dne 2. 11. 1940. „Všetci vypočutí svedkovia poznamenali k výpovediam pplk. Kalla, že podľa ich vedomia a pozorovania pplk. Kallu bol voči gen. Jurechovi zaujatý jednak preto, lebo tento ho pozval vel. motorizovaného del. pl. 11 a ustanovil ho za veliteľa koňského del. pl. 31, nad čím vraj pplk. Kallu prejavoval svoju nevdolu, jednak preto, lebo po prevzatí RD lietadlami gen. Jurech určil ho za vel. trénu, ktorý nebol prevezený lietadlami, ale odsuoval sa po zemi a keď vraj pplk. Kallu šiel za ním, dal mu rozkaz vrátiť sa ihneď k trénu. Svedok stot. Krajcár vypovedal, že pplk. Kallu sa tu vyjadril pred tým, že páni sa previezli lietadlami, že jeho tam nechali a nikto sa o neho nestará, že tam má zдохnúť, že Nemci ho nechcú s trénom previesť a že on niektorým pánom zakúri.“ VHA Praha, fond Sb. 55, 55 – 34 – 1. Hlásení vojenského prokurátora ze 17. února 1944. Podepsáno mjr.just. JUDr. Tiborem Hajdu.

⁶⁹„Otázkou by bolo, prečo Donoval bez volania prišiel ku mne v Bratislave na MNO a všetko mi to tak priamo porozprával, pričom som vyčítal, že mi väčšmi dôveruje, než Jurechovi, nakoľko neodpustil si kritiku o ňom.“ VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš I., karton č. 16, i.č. 20/4. Příloha 3.

Gen. Štefan Jurech převzal po návratu z fronty opět velení nad Velitelstvím vzdušných zbraní. Zatčen byl 25. listopadu 1943 mjř. gšt. J. J. Stankem na základě rozhodnutí vojenského prokurátora.⁷⁰ O zatčení v pravém smyslu tohoto pojmu však nešlo, byl pouze izolován v bratislavské nemocnici a z dalšího vývoje vyšetřování usuzujeme, že šlo, vedle jeho služebních prohřešků, též o záležitosti osobní.⁷¹ Mnohé též svědčí pro závěr, že ze strany F. Čatloše, přes veškerou osobní animozitu, nebylo zájmu na důsledném zakončení tohoto případu v podobě soudního stíhání. Vyšetřování probíhalo v Bratislavě pod dohledem zpravodajského oddělení MNO,⁷² ve dvou rovinách.

První – oficiální – vedl vojenský prokurátor, mjř. just. JUDr. Tibor Hajdu. Bylo vedeno proti gen. Štefanu Jurechovi a npor. žen. Gustávu Donovalovi a protáhlo se na několik týdnů. Po vyslechnutí 87 vojenských osob byl Š. Jurech rozhodnutím prokurátora ze dne 3. 1. 1944 propuštěn z vyšetřovací vazby a 17. 2. 1944 bylo vyšetřování zastaveno.

Druhé – neoficiální – o to však důležitější, vedl F. Čatloš osobně. Zval k sobě, resp. nechal si předvádět některé významnější svědky, mezi nimi npor. G. Donovala, čet. V. Blažička či pplk. J. Kallu a pořizoval z jejich výpovědi úřední záznamy, které uložil ve svém trezoru v osobní složce Š. Jurecha. Na jeho základě se generálovo jméno ocitlo na seznamu důstojníků, navržených k přeřazení do výslužby v r. 1944, vzdor tomu, že mu bylo 45 let.⁷³

K Jurechově formálnímu penzionování došlo 1. 7. 1944, ale současně byl ponechán ve službách MNO jmenováním do funkce velitele Vojenského zeměpisného a kartografického ústavu, který byl pro tento účel F. Čatlošem vytvořen. Z aktivního života slovenské armády tak byl fakticky vyřazen a stal se rukojmím F. Čatloše, u něhož nelze vyloučit ani to, že mohl uvažovat o případném využití Š. Jurecha pro uskutečnění svých plánů na odpoutání se od německého společenství, jimiž se v té době již vážně zabýval, soudě podle toho, že zprávy o nich pronikají k prezidentu Benešovi do Londýna.

Čatlošova opatření zatlačila Š. Jurecha ještě více do opozice proti režimu. K dřívějším politickým motivům se přidaly nyní i důvody osobní. Na druhé straně prospěla jeho pověstí zásadního odpůrce spojenectví s Německem zejména v těch kruzích domácího odboje na Slovensku, spojených s politickými ambicemi komunistů a agrárníků, takže jeho jméno bylo nejméně dvakrát uvedeno v návrzích do Londýna, v souvislosti s volbou vhodného vojenského velitele pro plánované povstání na Slovensku.⁷⁴

⁷⁰AMV, fond 302 – 405 – 2/6. Gen. Jurech. Zatýkácí rozkaz, nařizující vyšetřovací vazbu podle § 120. písm. a) Tr. zák. Podepsáno mjř. just. JUDr. Tiborem Hajdu. Osobní účast na Jurechově zatčení a prvním výslechu přiznal mjř. gšt. Ján Juraj Stanek při výslechu na RSHA v Berlíně podle AMV, fond 302 – 98 – 3/110 – 116.

⁷¹AMV, fond 302 – 405 – 2/2 – 4. Gen. Jurech. Zápisnica, napsaná dňa 8. októbra 1943 na Ústredne štátnej bezpečnosti v Bratislave.

⁷²Usuzují tak z toho, že kpt. gšt. J. Stanek poslal do bratislavské nemocnice ke gen. Jurechovi jednoho ze zprav. důstojníků svého oddělení, npor. Ľudovíta Kubu, který měl účast na Jurechově kavkazském pokusu, ale nikdy nebyl vyšetřován. Tento důstojník byl Jurechovi na blízku i za jeho pozdějšího pobytu v Trenčíně. Viz VHA Praha, fond Slov. armáda, F. Čatloš I., karton č. 16, i.č. 20/4, dopis Ľ. Kubu F. Čatlošovi ze dne 22. 9. 1964. F. Čatloš popíral vždy jakoukoliv osobní účast na zpravodajském sledování gen. Jurecha. Mjř. gšt. J. Stanek však v době německého zajetí uvedl při výslechu na RSHA v Berlíně že F. Čatloš nařídil Jurechovo sledování, jímž Stanek pověřil dva zprav. důstojníky: kpt. Moťovského a kpt. Čekany. Viz AMV, fond 302 – 98 – 3/110 – 116.

⁷³VHA Praha, fond Sb.55, 53 – 44/37. Seznam důstojníků, kteří budou dáni v r. 1944 do výslužby. Pod poř. č. 2 je uveden Štefan Jurech a za důvod propuštění jsou uvedeny „osobní záležitosti“.

⁷⁴„Za velitele vojenské skupiny navrhuje gen. Štefana Jurecha. Důvody pro: energický, věci oddaný, netají slovenské citění a nesouhlasí s dnešním režimem. Projevuje se až skoro neopatrně a po dobu pobytu na frontě byl ve spojení s Rusy. Důvody proti: údajně byl rodoobranec, je pod dozorem, styk s ním bude nesnadný, ale možný. Z vyšetřovací vazby byl propuštěn pro nedostatek důkazů, že chtěl se svojí divízi přejít na Kavkaze k Rusům. Gen. Jurech je velmi populární u důstojníků a u mužstva oblíben. Vyjednávat se s ním bude až po Vašem souhlase...“ VHA Praha, fond 37 – 92 – 5/131. Zprávy ze Slovenska. MNO, čj. 136 taj. – II. odbor 1944. Pochází z 21. 3. 1944.

„Posel, který přijel do Švýcar, prosí odpovědět na tyto otázky:

1. Prosí o Váš souhlas k ustanovení gen. Jurecha velitelem slovenské voj. skupiny. Jelikož několik jednotlivců je proti, prosí, aby p. prezident, jako nejvyšší velitel br. moci poslal výzvu všem vojákům, aby se všichni soustředili kolem gen. Jurecha, který požívá plně důvěry p. presidenta.“ Tamtéž, na s. 171. MNO, Čj. 20618/44. Zpráva ze Slovenska. Rukopis gen. F. Moravce.

Na tyto návrhy reagoval gen. Sergej Ingr zdrženlivě. V odpovědi sdělil, že „...Proti Jurechovi není zásadních námitek, nebude-li jednání s ním, pokud je pod dozorem, nebezpečné pro organizaci...“⁷⁵ a zatímním velitelem vojenského ústředí čs. odboje na Slovensku pověřil náčelníka štábu Velitelství pozemního vojska, pplk. gšt. Jána Goliana. Oficiálního návrhu ze strany MNO nebo čs. vlády v Londýně, na převzetí funkce budoucího velitele povstání na Slovensku, se Š. Jurechovi nikdy nedostalo.⁷⁶ Dá se však předpokládat, že se k jeho sluchu zprávy o zdrženlivosti Londýna přece jen dostaly a jmenováním Golianovým byla dotčena jeho známá ješitnost, v důsledku čehož poklesl i jeho zájem na osobní účasti na přípravách povstání. Byl to naopak pplk. gšt. Ján Golian, který vyhledal v létě 1944 Jurecha v Piešťanech a žádal jej o spolupráci na přípravách povstání. Hodlal mu svěřit dopravu předběžných plánů do SSSR, kde měl gen. Jurech domluvit vzájemnou spolupráci. Jurech spolupráci přislíbil, zřejmě již proto, že nabýzela možnost uniknout z tísnivého slovenského prostředí, které jej deno-urovalo a v němž se cítil po událostech posledních šesti měsíců ohrožen.

Až do konce července 1944 byl gen. Jurech koněm na politické šachovnici slovenských komunistů. Všemi možnými prostředky se pokoušeli o jeho prosazení do role velitele Vojenského ústředí na Slovensku v naději, že tím na sebe strhnou dostatečnou moc a sílu proti čs. vládě v Londýně. Pozdrželi fotokopie jmenovacího dekretu Golianova, prostřednictvím Imricha Karvaše jej podsouvali dr. Vavro Šrobárovi⁷⁷ a nakonec se pokusili o jeho presentaci v Moskvě, u velení sovětské armády.

Dne 29. června 1944 se v Bratislavě, na konspirativním zasedání Slovenské národní rady (SNR), rozhodlo o vyslání dvojčlenné styčné mise do SSSR, aby informovala velení Rudé armády o podstatě plánů, spojených s vojenským vystoupením slovenské armády proti Německu a zajistila jejich koordinaci, případně vojenskou pomoc ze strany sovětských vojsk. Měl tak učinit Karol Šmidke (politický představitel) a gen. Š. Jurech (zástupce Vojenského ústředí). Přítomný pplk. gšt. J. Golian přislíbil poskytnout vhodný letoun k jejich ilegálnímu přeletu. Sám cítil potřebu koordinace plánů povstání s velením RA i s Čs. vojenskou misí v SSSR a již 26. června 1944, tedy tři dny před rozhodnutím SNR, žádal gen. Ingra o souhlas k útěku několika ohrožených osob ze Slovenska do SSSR, kterých hodlal k tomuto účelu použít. 4. července 1944 gen. Ingr požadovaný souhlas vydal a současně upozornil gen. H. Píku v Moskvě, že „Slovenské vojenské vedení hlásí, že několik našich lidí musí utéci, použijí letadla. Chtějí využít útěku

⁷⁵VHA, fond 37 – 92 – 5/201. Příloha k čj. 164 taj. – II. odbor 1944 ze dne 4. 4. 1944. Výtah zpráv ze Slovenska a na Slovensko, s. 3. Podle dochovaného konceptu připravované odpovědi na požadované ustanovení Š. Jurecha do funkce velitele vojenského odboje na Slovensku se předpokládala následující odpověď: „7.) K tomu uvádím, že není zásadních námitek proti gen. Jurechovi, nelze ho však zatím ustanovit, protože podle Vaší zprávy nevyslovil dosud souhlas a museli byste s ním teprve jednat, dále protože nedovedeme zde posoudit, do jaké míry lze s ním jednat bez nebezpečí, když je pod dozorem a neopatrný a konečně protože nevíme do jaké míry by za takové situace mohl účinně řídit všechny přípravy. (Soudíte-li, znajíce lépe situaci, že lze s Jurechem bez nebezpečí jednat a že by mohl bez nebezpečí pro celek řídit vojenskou akci, nemám zásadních námitek).“ K tomu dopsal vlastnoručně dr. E. Beneš: „Jakmile se situace tato změní nebo upraví a budete-li na svém návrhu trvat, bude jeho jmenování provedeno.“ Viz VHA Praha, fond 20 – 32 – 39/45. Ke zdrženlivosti ve věci jmenování Š. Jurecha velitelem vojenského ústředí na Slovensku měl gen. Ingr důvody, plynoucí z informací, dle kterých byl „...Jedním z největších nepřátel všeho českého, více než autonomista“. Viz hlášení pplk. gšt. Jana Vastla ze 14. 3. 1943, které publikoval VALIŠ, Z.: Mise ze Slovenska do Sovětského svazu 1944. Historie a vojenská č. 2/1991. Dokument č. 1 na s. 145.

⁷⁶V encyklopedickém 5. svazku Dejiny Slovenského národného povstania 1944, Pravda, Bratislava 1984, s. 212, obsahuje heslo JURECH Štefan tvrzení, že se zapojil do příprav SNP, na návrh ilegální SNR a min. nár. obrany čs. emigrantské vlády v Londýně měl v r. 1943 převzít funkci povstaleckého velitele na Slovensku, kterou v dubnu 1944 odmítl přijmout. Jde zřejmě o jednu z mnoha „úprav“ normalizační historiografie, mající podpořit interpretaci těchto událostí Gustavem Husákem, navíc věcně i časově nepřesnou, protože G. Husák datoval údajnou Jurechovu resignaci na tuto funkci až o tři měsíce později.

⁷⁷K pozdržení fotokopie jmenovacího dekretu pro pplk. gšt. Jána Goliana, který byl na mikrofilmu zaslán z Londýna, se přiznal G. Husák až po třiceti letech ve svých memoárech: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, Pravda, Bratislava 1974, III. vydání, s. 96. Imrich Karvaš se pokoušel koncem dubna 1944 ovlivnit v tomto směru dr. Vavro Šrobára při jeho návštěvě v Trenčianskych Teplicích. Viz KARVAŠ, I.: c. d. s. 104.

k navázání styku s Vámi, prosí o souhlas a oznámení přiletu sovětům a vyžádání přítomnosti v doprovodu čs. důstojníka k Vám...“⁷⁸ Golian obratem informoval Londýn, že 9. července 1944, okolo 03.00 hod., přiletí do ukrajinské Vinice letoun Junkers W – 44 se slovenskými poznávacími znaky, v němž bude vedle členů posádky (kpt. Koza, npor. Hanus a radiotelegrafista) též gen. Jurech.⁷⁹ Jeho zprávu předal gen. Ingr do Moskvy s příkazem, aby Čs. vojenská mise byla u přiletu přítomná. Gen. H. Pika dlel v těchto dnech na inspekční cestě u jednotek 1. čs. sboru a tak neodkladnou záležitost vyřizoval náčelník štábu Čs. vojenské mise v SSSR, pplk. gšt. Jan Pernikář. Neprodleně informoval gen. NKVD G. S. Žukova a 8. července 1944 předal do Londýna zprávu o technických podrobnostech přeletu slovenského letounu do Vinice, kde jej bude osobně v uvedeném termínu očekávat gen. Žukov.⁸⁰

Zpráva o zamýšleném přiletu gen. Jurecha do Vinice vzbudila na sovětské straně neobyčejný zájem, soudě podle rychlé reakce gen. Žukova, kterou, v porovnání s převážně zdrženlivými stanovisky v podobných záležitostech, můžeme označit za mimořádnou. Znal nepochybně Jurechovo jméno z dřívějších nezdařených pokusů o přechod 1. slov. pěší divize. Sovětská zpravodajská služba si zřejmě hodně slibovala od jeho přiletu a Píkova nepřítomnost v Moskvě jí skýtala jedinečnou příležitost, aby s ním jednala první a beze svědků. Jiného názoru byl ovšem gen. Ingr. Svůj souhlas k odletu ohrožených osob ze Slovenska vydal, aniž znal jejich jména a když se dozvěděl, že styčným důstojníkem slov. vojenského ústředí má být gen. Š. Jurech, poslal gen. Píkovi podrobnější směrnicí, z níž jsou patrné jeho obavy, zda jde o vhodnou osobnost, která bude v jednáních se sovětskými představiteli respektovat zájmy čs. zahraniční vlády.⁸¹

Avizovaný přelet gen. Š. Jurecha a K. Šmidkeho do Vinice 9. července 1944 se neuskutečnil. Pplk. MVDr. Mikuláš Ferjenčík přivezl 8. července 1944 o půlnoci svým vozem k letišti Tri duby u Sliache gen. Jurecha, K. Šmidkeho a npor. Štefana Hanuse. Zde je očekával kpt. Ludovít Koza, aby jim sdělil, že let je prozrazen a z technických příčin jej nelze provést. Ferjenčík odvezl ještě téže noci Jurecha do Trenčína a od této chvíle ztratily konspirující kruhy SNR i Golianova vojenského ústředí s gen. Jurechem kontakt. Pokoušely se jej ještě jednou, za stejným účelem, vyslat do SSSR. 2. 8. 1944 pověřil Golian pplk. M. Ferjenčíka, aby zajistil Jurechovo odeslání Čatlošovým letounem 4. 8. 1944 z letiště Mokrad'. Jurech však nebyl k nalezení v Trenčíně, ani v Bratislavě.⁸² Teprve od tohoto dne se s ním přestalo počítat a v pokračujících přípravách povstání na Slovensku již jeho jméno nenalzáme. Vyřadil se z nich sám prokazatelnou neochotou, vyvolanou snad stihomamem, jímž byl pronásledován

⁷⁸VHA Praha, fond ČsVM – SSSR, karton č. 26, i.č. 188 – 1 – 26. Podrobně zhodnotil okolnosti spojené s přípravou a průběhem této akce JABLONICKÝ, J.: Neúspěšná misie v Moskvě (I), Historie a vojenství č. 2/1990, s. 26 – 45. Pokud jde o Golianem avizovaný typ letounu Junkers W – 44, jde zřejmě o mylné označení. Slovenské letectvo takový typ stroje nemělo, protože neexistoval. S největší pravděpodobností šlo o letoun Junkers W – 34, víceúčelový spojovací a jednomotorový stroj, v jehož možnostech bylo dopravit při max. rychlosti 265 km/hod. dvoučlennou posádku a dalších šest osob na vzdálenost 900 km.

⁷⁹Tamtéž.

⁸⁰Tamtéž. Depeše č. 976 – 985 DDD.

⁸¹„Ze Slovenska původně neoznámili, že jde o slov. gen. Jurecha, který je v nebezpečí. Dal jsem souhlas a neoznámil jsem Vám více, než abyste vyrozuměl sovětské velení. Pro osobní informaci a pro další jednání tohoto důstojníka uvádím: Jde o důstojníka nesmírně tíživostivého, který již r. 1938 udržoval styky s ľudovou stranou, smýšlení autonomistického, manželka je Němka. Jeho tíživostivost nebyla ukojena ani ve slovenském vojsku. Velel divizi na východním bojišti. Pro připravovaný tam přechod upadl do podezření a vyšetřován. Když byl navrhován jako velitel podzemních příprav ve slov. vojsku, neustanovil jsem ho pro nebezpečí plynoucí z toho, že byl sledován a ustanovil jsem vhodného důstojníka. Je patrně zasvěcen do plánu připravovaného ve slov. vojsku ustanoveným velitelem. Nepověřil jsem ho, aby jednal mým jménem ani jménem slovenského vojska. Jako styčný důstojník může nejvýše projednat podrobnosti provedení. Tlumochte moje přání, abyste se všech jednání ruských činitelů o těchto věcech mohl osobně účastnit. Plán na Slovensku je připravován slov. vojskem, které se prohlásí za součást čs. branné moci pod zahraničním politickým i voj. vedením. Buďte pozorni na jeho činnost a domáhejte se, aby všechno, o čem bude jednat, mi bylo předloženo ke schválení.“ Viz: VALIŠ, Z.: c. d., Poznámka č. 19 s. 147.

⁸²Viz JABLONICKÝ, J.: Neúspěšná misie v Moskvě (II), Historie a vojenství, č. 3/1990, s. 26 a poznámka č. 20 na s. 43.

od svého propuštění ze zajišťovací vazby v bratislavské nemocnici. Trpěl utkvělou představou, že je sledován, hodlal zůstat v ústraní a neúspěch odletu z 9. července 1944 mohl jeho nejistotu ještě posílit obavami z provokace, nebo z letu samého, protože letecká havárie před rokem na Krymu zřejmě jeho důvěru k letounu nijak neposílila.⁸³

Zdrženlivost, nejistota a obavy z aktivní účasti na přípravách povstání neopustily Š. Jurecha ani poté, když po 29. srpnu 1944 propuklo a bylo oficiálně proklamováno. Zůstal v Trenčíně a nečinně přihlížel odchodu mnoha důstojníků a vojáků tamní posádky na střední Slovensko. Nepřipojil se k nim, čímž se fakticky zbavil naděje na obhájení své cti a na záchranu života. F. Čatloš díky podobnému rozhodnutí přežil. Š. Jurech byl naposledy spatřen na svobodě kpt. Nešťákem 2. září 1944 před budovou MNO v Bratislavě, kde byl později zatčen gestapem, nepochybně též na základě kompromitující dokumentace, kterou ponechal na stole ve své kanceláři F. Čatloš před útekem z Bratislavy 1. září 1944.⁸⁴

Občasným a vzdáleným svědkem posledních dnů Š. Jurecha v německém vězení byl Imrich Karvaš. V noci z 5. na 6. září 1944 s ním krátce hovořil ve vídeňském hotelu Metropol a dozvěděl se od něho, že byl zatčen v Bratislavě, kam jej zavolal gen. Čatloš. Byli též společně převáženi 4. ledna 1945 ve střezném oddělení rychlíku z Brna do Berlína. Tehdy mu Jurech řekl, že se přiznal k jednání se sovětskou armádou o přechod RD do zajetí, které vedl prostřednictvím npor. G. Donovala. Gestapo jej v Brně usvědčilo tak důležitým a důkazným materiálem, který nemohl popřít. Naposledy jej spatřil 7. února 1945 na chodbě berlínské věznice Moabit, kde mu Jurech radostně sděloval, že se vrací na Slovensko.⁸⁵ Z řady jeho životních omylů to byl ten poslední.

⁸³V této souvislosti zůstává nejasnou údajná epizoda z příprav k tomuto odletu, publikovaná Ľudovitem Kozou 22. 5. 1965 denníku Smena: „Ferjenčík doviezol na letisko v osobnom aute troch ľudí a to: s. Šmidkeho, gen. Jurecha a kapitána Hanusa. Keď som im hlásil, že lietadlo je pripravené k štartu, gen. Jurech sa hneď ozval a protestoval, že on na takom lietadle neletí, že nemá veľkú rýchlosť a žiadal odo mňa záruky, že nebudú nad líniou frontu zostrelení. Uistoval som ich, že zostrel nie je pravdepodobný, lebo líniu frontu budeme prelietavať okolo 3 hod. ráno v hmle. Jurech však kategoricky vyhlásil, že v takom lietadle neletí a tomuto „generálskemu“ ortielu nakoniec podľahol aj s. Šmidke a neletelo sa nikde a vraj, že určí nový termín odletu.“ M. Ferjenčík, ani K. Šmidke tuto udalosť nikdy nepotvrdili. Když byli po svém zatčení gestapem vyslýcháni na RSHA v Berlíně generálové Golian a Jurech, byl přítomen tlumočnick, Karel Wochian, nar. 17. 9. 1909 v Brně, krim. zaměstnanec brněnského gestapa. V jedné ze svých poválečných výpovědí uvedl: „První plánovaný let do Moskvy se neuskutečnil pro odřeknutí gen. Štefana Jurecha, měl být podniknut z letiště Tri Duby u Banské Bystrice, ale pro chatrný stroj, jak výše uvedeno, byl odřeknut.“ AMV, fond 302 – 64 – 11/148. Poválečné pátrání po osudech gen. Viesta a Goliana... Z výslechu Karla Wochiana.

⁸⁴AMV, fond H – 502 – 3. Akce DOPRAVÁK. Strojopisný přepis magnetofonového záznamu rozhovoru s F. Čatlošem, pořízený 12. 8. 1964 ve Vlastivědném muzeu v Bojnících, s. 50 – 52.

⁸⁵O setkáních s gen. Š. Jurechem v německém vězení viz KARVAŠ, Imrich, c. d. na s. 44, 142 a 150. O Jurechově doznání v době jeho věznění na brněnském gestapu shodně vypovídali po válce dva jeho příslušníci: Kurt Leischke (vyslychající komisař) a Karel Wochian (tlumočnick). Viz AMV, fond 302 – 64 – 11/78. Výpověď Kurta Leischke, nar. 22. 11. 1902. Dále tamtéž, fond 52 – 1 – 538/95. Karel Wochian. Vlastní doznání.

J. ŠOLC: ZU DER VERSUCHUNGEN UM DEN ÜBERGANG DER SLOWAKISCHEN
1. INFANTERIEDIVISION ZU DER ROTEN ARMEE IM JAHRE 1943

In dem Zusammenhang mit der Niederlage der deutschen Armeen bei Stalingrad zeigte sich gegen Jahresende 1942 die steigende Ungefälligkeit der Alliierten des Deutschlands zur Kriegsfortsetzung. Der Kommandeur der slowakischen Schnelldivision General Štefan Jurech vermittelte Mitte Januar der Kommandatur der 60. Gardenschützendivision der Roten Armee eine schriftliche Vereinabnung über den freiwilligen Übergang der ganzen Division in die Gefangenschaft. Über seine Absichten informierte er die Widerstandskreise der Slowakei, die diese Absicht über Istanbul nach London weiterleiteten. In den kritischen Tagen lehnte die Mehrheit der Offiziere auf der Stufe der Regimentsführung den Plan ab und die Schnelldivision selbst zog sich aus dem Bedrohungsraum zurück. Die slowakischen Widerstandskreise haben der Auslandsführung der tschechoslowakischen Armee im Sommer 1943 über die Schweiz eine Nachricht vom Kommandeur der slowakischen 1. Infanteriedivision Gen. Štefan Jurech über die Bereitschaft des Generals mit dem ganzen Verband zu der Roten Armee zu übergehen, weitergeleitet. Die tschechoslowakische Mission in der UdSSR bereitete in der Zusammenarbeit mit dem sowjetischen Militärnachrichtendienst GRU die Landung der Kontaktmission der tschechoslowakische Fallschirmjäger zur Sicherung des Planes vor. Der Plan selbst war nur ein Teilerfolg. Einer der Fallschirmjäger wurde verhaftet und die Absicht des Divisionskommandeurs war der Anlaß für die Untersuchungen und später während des Slowakischen Nationalaufstandes führte sie zur Verhaftung und Hinrichtung des Divisionskommandeurs.